

Maud Michal Beer

Maud Michal Beerova

Tel Aviv

Izrael

Rozhovor pořídil: Martin Korcok

Období vzniku rozhovoru: srpen 2007

[Dětství](#)

[Rodina](#)

[Za války](#)

[Po válce](#)

[Emigrace do Izraele](#)

[Glosář](#)

Dětství

Narodila jsem se v roce 1929 v Prostějově, kterému se říkalo „Hanácký Jeruzalém“. Ve středu města byly „židovské uličky“, jak je tomu v mnohých evropských městech, je to znamení, že naši lidé žili ve městě od jeho počátků. Od raného dětství jsem si byla vědoma toho, že jsme Židé, byť má rodina nebyla pobožná. Naši byli sionisté [1](#). Tatínek a dědeček byli členy sionistické organizace B'nai B'rit [B'nai B'rit: organizace působící v sociální oblasti a bojující proti antisemitismu a rasismu – pozn. red.], maminka a babička byly ve WIZO [WIZO: Womens International Zionist Organization, Mezinárodní organizace sionistických žen – pon. red.]. Na židovské svátky si dobře pamatuji. Jedna z mých prvních knih byly „Biblické povídky“ od Joachima Prinze; proto jsem znala a prožívala Bibli a Izrael od nejútlejšího dětství. Ve čtyřech letech jsem začala cvičit v židovské tělocvičné organizaci. V dívčí obecné škole v Komenského ulici jsem byla jedinou Židovkou ve třídě. Lišila jsem se od svých spolužaček jménem [2](#) a tím, že se u nás doma mluvilo také německy. Většina děvčat byla světloušá, já jsem byla tmavá. Paní učitelka první třídy Tihelková se asi divila, když na otázku čím chci být, až budu velká, jsem odpověděla: „Zahradnicí v Palestině“. Od sedmi let jsem byla členkou sionistického hnutí mládeže, tam jsem se setkávala s židovskými dětmi a většina mých kamarádů pocházela z jejich řad. V hnutí jsme se učili o Palestině, o dějinách židovského národa, učili jsme se hebrejštině, zpívali jsme hebrejské písně.

Roš ha-šana [Roš hašana: židovský nový rok – pozn. red.] – Jom kipur [Jom kipur - Den smíření - nejslavnostnější událost v židovském kalenári – pozn. red.] – Velké svátky, tak je nazývali Židé i Češi. Když nás na podzim naši křesťanští sousedé viděli jít ve svátečním oblečení do templu, říkali: „Židi mají Velké svátky.“ Naše rodina nebyla pobožná, ale přesto jsme na Velké svátky všichni šli do templu. V našem velkém templu v Prostějově šly babička a maminka nahoru k ženám, dědeček, tatínek a já, dokud jsem byla malá, jsme seděli dole mezi muži. Když jsem povyrostla, musela jsem i já chodit nahoru mezi ženy. Dělal jsem to nerada – cítila jsem se lépe dole mezi muži. Od první třídy obecné školy jsem se učila číst hebrejsky v hodinách náboženství; skoro nic jsem nerozuměla, ale v templu jsem se snažila číst modlitby spolu s panem rabínem a s náboženskou obcí. O přestávkách jsme se procházeli na náměstíčku před templom a v úzkých židovských uličkách bývalého ghetta. Pozdravovali jsme se navzájem a přáli si dobrý nový rok; naše babičky a

dědečkové ještě ve staré hebrejštině: „L´šau nau tauvó“, my mladí už v moderní hebrejštině: „L´šaná tová“. Na Jom kipur jsme přinášeli našim babičkám a maminkám do templu jablka, do nichž byl napíchný voňavý hřebíček – na ulehčení celodenního půstu. Ve vchodu do templu stával šames [Šámes: v překladu „zřízenec“, označení pro placeného obecního pracovníka, zvláště takového, který má na starosti celkovou údržbu synagogy – pozn. red.] pan Bleichfeld. Vždy milý a usměvavý, i když se děti chovaly ne vždy vzorně.

Velká a dobrá náboženská obec, skoro všechny její členy jsem znala. V letech 1940-1941 nám zakázali modlit se ve velkém templu, bylo nám dovoleno konat bohoslužby už jen ve staré budově malého templu zvaném Bejt ha-midraš. Tam, na malém prostoru, bývalo moc plno. Pamatuji si, jak jsem v roce 1941 šla o svátcích do templu se žlutou hvězdou [3](#) na hrudi, jako všichni mí souvěrci. Velké svátky roku 1942 jsme slavili v ghettu v Terezíně [4](#). Naštěstí bylo dobré počasí – ještě nebyla ani zima, ani déšť – a v úzkých uličkách ghetta se lidé modlili ve skupinách – zdálo se, že modlitby stoupají přímo do nebe. Dělal to na mne silný a hluboký dojem – cítila jsem, že se lidé modlí z celého srdce, z hloubi duše. V ghettu Terezín byli i Židé, kteří tam byli posláni z Německa, mezi nimi takoví, kteří byli mnohem pobožnější nežli my, čeští Židé. Mám ještě dopis z té doby od svého kamaráda, ve kterém se ptá, proč já, tak nevinná dívka, bez hříchu, jsem se postila na Jom kipur. Vždyť tu v ghettu hladovíme každý den.

Má nejlepší přítelkyně byla Ruth Weiszová. Poznaly jsme se v hodinách židovského náboženství v tehdejší Rejskově škole v Prostějově. Ve třetí třídě obecné jsme se staly přítelkyněmi. Takové přátelství jsem pak už nezažila. Rutčini rodiče Etelka a Šimon přišli do Prostějova ze Slovenska. Pan Weisz se zařadil do prostějovské konfekční výroby. Byl mnohem pobožnější než mí rodiče, chodil často do synagogy, do té malé, staré – ne do našeho velkého moderního templu. Modlil se doma, snad i nosil čepičku [5](#), byl velice přísný. Rutčina maminka, pěkná, hodná, milá paní, vedla košer domácnost [6](#). Mezi sebou mluvili maďarsky. Ruth byla moc pěkné děvče. Obě jsme byly předčasně vyspělé. Při bruslení nás tehdy vyfotil Otík Hirsch. Pak nás se svým přítelem Luiskem Schwarzem doprovodil z hřiště Makabi [7](#) do města. Jak jsme byly pyšné na to, že nás, sotva dvanáctiletá děvčata doprovázejí dvacetiletí chlapi – a Otík byl tak krásný! Jak se Ruth bála, že nás její tatínek uvidí! Bylo to krásné přátelství; když nám zakázali chodit do školy, učili jsme se v kroužcích, byly jsme s Ruth každý den pohromadě. Její rodiče mne v roce 1941 pozvali na seder [Seder: termín vyjadřující domácí bohoslužbu a předepsaný rituál pro první noc svátku Pesach – pozn. red.]. Po 20. hodině jsme nesměli být na ulici [8](#), přespala jsem u nich. Každý den jsme se navštěvovaly, na rozdíl od dnešních dětí nikdy nás ani nenapadlo mluvit telefonem – a i kdyby, to by nám naši rodiče dali!

Ruth měla dědečka a babičku na Slovensku v Šaštíne – často jsem viděla její maminku číst a psát dopisy. Ze Šaštína s ní přijela mladá žena – Hermína, pracovala u nich v domácnosti. Asi v roce 1936 se Rutce narodila sestríčka Eva, ale krátce po narození zemřela. Ruth zůstala jedináčkem. Jezdívaly jsme spolu na kolech na hřiště Makabi a všelikam. Marie, která pracovala v naší domácnosti, zapoměla jednou ve svých rodinných Slatinkách svůj umělý chrup. S Rutkou jsme pro něj jely na kole. Dodnes si na výlet krásným hanáckým krajem pamatuji – jak jsme Slatinky našly, ví Pán Bůh. Mariina sestra nás pohostila kozím mlékem, to jsme my měšťačky neznaly. Viděly jsme malou chaloupku. Vysoko nastlané postele. Pak už se kola musela odevzdat Němcům [8](#).

Naštěstí jsme byly zařazeny do stejného transportu AAm a prožívaly jsme šlojsku v pekárně spolu. O všem jsme s Rutkou mluvily, všechno jsme si svěřovaly, jen o Hermannovi jsem ani Ruth nic

nepověděla, byť ho znala a asi něco tušila. Naše snad poslední setkání v Terezíně bylo jednoho slunečného dopoledne v červenci 1942. Šly jsme se podívat na maminky, které byly za Drážďanskými kasárnami na čerstvém vzduchu a na sluníčku se svými kojenci a batolaty. Silně jsme to prožívaly, dotklo se to našich mladých mateřských citů. Mluvily jsme o tom a o životě vůbec; Ruthi šla do ubikace k mamince, já jsem tam ještě chvíli zůstala sama, přemýšlela jsem, tvořila jsem si nějaký názor – ale už nevím jaký; a vlastně po celý život mě provází pocit, že jsem tehdy něco důležitého zapomněla. Pak byla Ruth pryč, poslali je, jak se říkalo, do Polska. Transporty byly odbavovány tak rychle, že jsme neměly čas se rozloučit. Často na Ruthi vzpomínám, co by říkala, kdyby viděla mrakodrap, tryskové letadlo... Nedožila se lásky, nedožila se dětí, ještě jí nebylo ani třináct let, když ji pravděpodobně zastřelili, anebo ještě hůř, napěchovali do „dušegubky“ [plynová komora – pozn. red.].

Rodina

Tatínek mi vyprávěl, že jeho otec, dědeček Jakob Stecklmacher, přišel z Boskovic do Prostějova, když mu bylo třináct let, s bratrem Salomonem a se sestrou, poté, co jejich rodiče zemřeli. Maminka mi později vyprávěla, že dědeček Stecklmacher zamlada pracoval u výrobce košil. Pamatuji se ještě na dědečkův obchůdek na Masarykově náměstí šikmo naproti kostelu. Dnes je na tom místě velkoobchod Prior. Bylo to nedaleko od židovských uliček. Dědeček založil podnik, který pak zdědil můj tatínek, přestože byl nejmladší z pěti synů. Předtím než rodiče v roce 1933 postavili dům v Sádkách č. 4, měl tatínek nevelký obchod na rohu ulice Komenského a myslím Lutínovy, zase blízko židovských uliček.

Čím se dědeček a tatínek živili? V Prostějově bylo mnoho továren a dílen na výrobu konfekce. Ještě si pamatuji, jak si lidi z města a snad i z okolních vesnic brali domů nastříhané oděvy. Často je nosili na zádech. Doma je šili a pak zase vraceli majiteli. Později se už šilo v továrnách. Dědeček a tatínek měli obchodní zastupitelství. Zastupovali podniky a výrobce z jiných míst, kde se vyráběly knoflíky, spony, nitě, hedvábí, látky na podšívky, vatelín. V obchodě byly vzorky, tatínek s nimi chodil od podniku k podniku, aby dostal objednávky. S těmi vzorky jsme si u nás hráli, hlavně o prázdninách, když sestřenice Ruth přijela z Prahy, s bratranci Jirkou a Gustou. Jestli si s nimi hrála má sestra, to už nevím, byla malá.

Můj tatínek měl čtyři bratry. On i strýček Artur byli hezcí muži. Strýček Artur byl také nadaný, studoval a stal se architektem. Strýček Otto, myslím, neměl dost elánu, proto obchod zdědil můj táta, byť byl mladší, a Otto v obchodě pracoval. Strýček Artur se později přestěhoval do Prahy, jeho ženou byla teta Růža, která pocházela z Čech, ze Spáleného Poříčí. Jejich dvě děti, Honza a Ruth, se narodily ještě v Prostějově. Tatínkův bratr Emil zemřel v dětství, Bruno padl v první světové válce. Bruno a Otto byli dvojčata.

Dědeček Jakob měl bratra, Salamona. Jméno prastrýce Salomona zkrátili ze Stecklmacher na Steckler, když šel za Rakousko-Uherska na vojnu. Jeho první žena se jmenovala Josefína a byla sestrou mé babičky Klotildy z rodiny Eislerovy. Nevím, kdy Josefína zemřela, pamatuji si jen na prastrýcovu druhou ženu Ernestinu. Vysoká, pěkná, šedovlasá paní, blízko kostela měla obchůdek s cukrovinkami a to nás děti moc zajímalo. Někdy jsme šli do obchůdku, abychom dostali hrst bonbonů. Salomon měl také pět synů, s Ernestinou žil nejmladší Felix a oni bydleli hned vedle kostela na Filipcově náměstí. Felix měl husté, černé kudrnaté vlasy, dost tmavou pleť, vypadal tak trochu jako světlý černocho; byl vysoký a fešák jako většina Stecklmacherů - dědeček, Artur, tatínek.

Prastrýce Salomona si pamatuji jenom velmi málo; zemřel, když jsem byla ještě malá. Jeho syn Emil byl ochrnutý po hrozném chřipce, která řádila po 1. světové válce. Potkávala jsem ho na ulici, ve vozičku, v němž ho vozila paní, která ho opatrovala. Nikdy jsem s ním nemluvila. Měl krásného syna Honzu, jeho žena Bertl se nakonec s chudákem Emilem rozvedla. Provádala se za pana Weinbergera a odstěhovala se s Honzou za ním do Brna. Ještě si pamatuji na Honzovu bar micva v Prostějově a na Bertlino rodiče Wasservoglovy, kteří měli obchůdek s oplatkami a cukrovinkami, myslím v tehdejší Rašínově bráně, vlastně také na místě, kde je dnes Prior, naproti Šerhovní ulici. Honza Steckler s maminkou Bertl a s nevlastním otcem panem Weinbergerem byli na podzim roku 1941 posláni z Brna do Minsku [9](#) a zahynuli.

Salomonův syn Alfred se odstěhoval do Jihlavy, kde se stal ředitelem banky. Zavčas, v roce 1939, odjel do Palestiny a jeho dcera Edita Schnabelová žije v Izraeli. Salomonův syn Leo se také vystěhoval do Palestiny; když má sestřenice Ruth přijela ve třinácti letech sama do Palestiny, jezdila za ním na prázdniny do kibucu [Kibuc: je označení pro zemědělskou, ale také průmyslovou osadu v Izraeli, která hospodaří formou kolektivního vlastnictví – pozn. red.]. Leo měl syna Josiho [Josef]. Chtěl mít dítě, přestože se neoženil. Josi je dnes už starý pán, nikdy jsem ho nepotkala, ale vím, že má velkou rodinu a jméno přeměnili na hebrejské. Tatínkův bratranec dr. Robert Steckler byl 21. 10. 1944 poslán s paní z Prahy do Lodže [10](#), kde oba zahynuli, ale jejich dcera Ina přežila v Anglii. V letech 1945-1946 byla na prostějovské radnici vyhláška, že Ina hledá příbuzné. Ina je zkráceninou jména Josefína. To dostala po své babičce, která zemřela před jejím narozením.

Babička Stecklmacherová měla taky sourozence. Na podzim 1942 přijela do Terezína z Vídně tatínkova teta z mamičiny strany, paní Löwová. Byla stará, už nemohla ani stát, když jsme ji vyhledali, seděla na podlaze. Nevím, zemřela-li v Terezíně, anebo zda ji ještě poslali kamsi do Polska. V Olomouci žili další příbuzní ze strany Eislerů. Nedávno mě jeden potomek našel. Je to známý filmař Pavel Schnabel [Schnabel, Pavel (nar. 1946): německý filmař česko-židovského původu – pozn. red.], který nyní žije ve Frankfurtu nad Mohanem. Dělá nadále výborné české filmy.

Dědeček z mamičiny strany Max Steiner byl nejstarší z pěti dětí Jakuba a Charlotty rozené Husserlové. Pradědeček Jakub koupil dům na Pernštýnském náměstí č. 6. Maminka mi vyprávěla, že dědečkova babička zůstala bydlet v židovských uličkách a můj dědeček bydlel s ní, aby nebyla sama, aby se o ni staral a pomáhal jí. Když Max přišel navštívit rodiče, jeho nejmladší bratr Josef se ptal, kdo to je. Josef byl o dvanáct let mladší a nevěděl, že Max je jeho bratr. Vyprávělo se, že dědeček, dokud byl dítě, navštěvoval často svoji babičku, kterou měl moc rád. Vařila mu nudle ne jak dnes, ale domácí s cukrem a mákem. Dědeček mi vyprávěl, že v osmasedmdesáti letech jeho babička měla ještě všechny své zuby; jednou, když ji objal a políbil, jí jeden zub vypadl – jak dědeček litoval! Dědečkova babička byla rozená Brüllová a její muž byl Mayer Steiner, jehož jméno bylo za mého dětství ještě s Jakubovým jménem napsáno na obchodě s kůžemi na Pernštýnském náměstí. V tomto domě jsem se na jaře 1929 – nejstudenějším jaře, jaké si kdo pamatoval – narodila.

Dole byl obchod, skladiště a sklep, v prvním poschodí bydlel dědeček Max s babičkou Štěpánkou rozenou Steinerovou z Ivančic a s jejich jedinou dcerou Kateřinou, mou maminkou. Z obchodu vedla chodbička do obytné části domu, lépe si ale vzpomínám na hlavní vchod z ulice. Dveře, skoro vrata z těžkého dřeva, obrovský klíč a už jsme v průchodu; uzounký průchod na dvůr a dřevěné schodiště do bytu babičky a dědečka v prvním patře. Do bytu jsme vcházeli kuchyní. Babiččina kuchyň! Světlá, vonící čistotou. Uprostřed kuchyňského stropu byl hák, na kterém kdysi visela

plynová lampa. Babička byla výbornou hospodyňkou, její pokrmy a pečivo byly dokonalé. Z kuchyně vedly dveře do ložnice; dveře tak široké, že v jednom jejich koutě babička cpávala husu. Z ložnice velké okno k radnici. Obývací pokoj, v něm dědečkův klavír, polička s flétnou a notami. Hodiny, které se natahovaly jednou ročně; dědeček mi to ukázal, jedno závaží stáhnul dolů, druhé tím vyjelo nahoru – a bylo to! Kredenc s lepším nádobím, ubrusy, ubrousky. V květináči rostlina skoro až ke stropu. Dědečkova knihovna, knihy, atlasy, lexikon, který jsme si s Gustou rádi prohlíželi; nádobka z olivového dřeva z Palestiny – ze Svaté země a na ní bylo napsáno něco hebrejskými písmeny. Myslím, že ta nádobka je u mých příbuzných v Praze. Nabídli mi ji, ale já jsem ji u nich raději nechala. V obývacím pokoji visely na zdech různé obrazy a také fotografie dědečkovy krásné sestry Gizely, která v 21 letech zemřela při porodu. Dále byl úzký pokojík, ve kterém vyrůstala má maminka, a další pokoj, ve kterém bydlela Pepka, babiččina pomocnice v domácnosti. V sobotu odpoledne jsme tatínek, maminka a já chodili k dědečkovi a babičce na svačinu – kávu a babiččino dobré pečivo. Ve druhém poschodí bydlel strýček Josef s Gustou. Jeho manželka, teta Mela zemřela, když bylo Gustovi sedm let. Mela, rozená Sborowitzová, zemřela v roce 1932.

Starí rodiče Steinerovi měli obchod s potřebami pro ševce. V obchodě pracoval dědeček, občas babička, strýc Josef a několik najatých pracovních sil. Paní Máňa vedla krasopisným písmem objemné účetní knihy v oddělené kanceláři, která byla v zadní části obchodu. Byl tam telefon, staromódní černý a veliký. Z dědečkova psacího stolu si pamatuji na skleněné těžítka, které se mi líbilo, jakož i na barevné kalendáře zdobené pozlátkem, které docházely kolem Vánoc a Nového roku do obchodu coby reklama firem, jejichž zboží v obchodě prodávali. Kromě kůže prodávali šňůrky do bot, hřebíčky, floky, nitě a jiné ševcovské potřeby. V malých zásuvkách byla kolečka vosku; v každé zásuvce jiná barva: bílá, hnědá, světle hnědá, černá. S maminčiným bratrancem Gustou jsme si s těmi kolečky rádi hrávali. V obchodě pracoval Jenda a později také Mirek; Jenda šikovně krájel kůži na podrážky. Tak ráda jsem chodila do toho obchodu s jeho omamnou vůní! Směla jsem si hrát s kolečky barevného vosku, který ševci kupovali. Nad vstupními dveřmi do obchodu visela reklama na krém na boty „Armada“ a na ní zpodobněn statný usměvavý muž. Hned vedle bylo napsáno „S Bohem!“ V pěti letech jsem už uměla číst a byla jsem přesvědčená, že pán na reklamě je Pán Bůh. Když jsem pak začala chodit na náboženství, nevěděla jsem kudy kam.

Nejvíce zákazníků přicházelo ve dnech trhu, v pondělí a ve čtvrtek. Přinášeli z vesnic zeleninu, ovoce, vejce a nakupovali ve městě, čeho bylo třeba. Poté co prodali své zboží, se šli do vinárny pana Vařeky napít. Pan Vařeka byl nejbližším sousedem Steinerů – jejich syna Emila jsem tak asi v roce 1994 navštívila. Znali jsme se z dětství, poznal mě a dal mi hračku, kterou pro nebožtíka Gustu, maminčina bratrance, po celá ta léta schovával. Dostal ji do úschovy, než jsme odjeli do Terezína. Někteří Vařekovi zákazníci pili příliš. Opilců jsem se moc bála. Někdy i spadli na ulici a strýček Josef jim pomáhal vstát. Díky dědečkovu obchodu s kůží jsme měli dobré boty, šité na míru. Pamatuji se na ševce – umělce pana Doseděla, myslím z Určické ulice. Dodnes kupuji a nosím pohodlné boty.

V neděli jsme jezdili na výlety do přírody s dědečkem, babičkou, strýcem Josefem, Gustou, potkávali jsme se se známými. Naštěstí mám několik fotografií – z Ptení, Pohodlí, Stínavy, Stražiska, Běleckého Mlýna, Hradiska... Sbírali jsme jahody, maliny, ostružiny, hřibky. Na Plumlovské přehradě jsem se naučila plavat. V zimě jsme museli zůstat ve městě, a to jsem v neděli chodila k babičce na obědy. Vždy mi u ní lépe chutnalo než doma. Vždyť byla výbornou hospodyní a kuchařkou! Také

mi tam bylo lépe. Babička mi dovoľovala víc než rodiče a měla jsem se u ní dobře. Jednou jsem u babičky dostala vysokou horečku. Zůstala jsem u ní až do uzdravení – jak mi bylo dobře, jak se o mě starala a jak mě hýčkala – byla jsem ráda, že jsem onemocněla u babičky. Zřídka kdy jsem spávala u ní, ale jak dobré to bylo! Radniční a kostelní zvony hlásily hodinu. Vše zůstalo v mé paměti. Pak jsem spávala na podlaze se spoustou lidí. V Izraeli jsem bydlela ve stanu. Naše děti bydlely s námi léta v malíčkém srubu, zpočátku bez elektřiny, často bez vody.

Dědeček zemřel v Terezíne ve spánku na podlaze mezi spoustou starých lidí. Babička byla naštěstí vedle něho. Moji milovanou babičku poslali v říjnu 1944 do Osvětimi – přímo do plynu. Jak nám scházela! Byla s námi v Terezíně víc než dva roky.

Dědeček Max Steiner mě jednou vzal na procházku do botanické zahrady vedle kostela sv. Petra a Pavla a pak mi ukázal starý židovský hřbitov hned naproti. Šel se mnou k hrobu paní Bambergerové a vyprávěl mi, že byla naší příbuznou, že jedna větev naší rodiny přišla do Prostějova z německého města Bamberg. Později jsem to město se svou dcerou Ednou navštívila. Dědeček mi to vyprávěl asi v naději, že to podám dál svým potomkům, a to se také stalo. U nás se vyprávělo, že dědečkův dědeček, když už byl starý, rád sedával na Floriánku [Floriánském náměstí – pozn. red.] a představoval si, že sedí pod olivou Erec Izrael – pouto s naší zemí po skoro 2000 let vyhnanství. Ještě vzpomínka týkající se asi dědečkovy babičky. Vdala se proti vůli rodičů za muže, který se učil Svatému písmu. Aby mu to umožnila, živila sama rodinu. Prodávala kůži a její „účetní knize“ byly pojmy jako: „Baba v červeném šátku dluží...“

Mí rodiče se vzali 25. března 1928 v našem rodném Prostějově. Maminka jako dvacetiletá, tatínkovi už bylo skoro třicet let. Na svatební fotografii, která se náhodou zachovala, má maminka bílý krajkový závoj. Dostala věnem stolní a ložní prádlo z plátna, damašku a batistu s výšivkami a často s vyšitým monogramem. Také nádobí, postříbřené příbory a moderní příbory z nerezí.

Po válce jsme se vrátily – zázrakem – maminka, sestra a já, s námi to, co zbylo z věcí, které jsme vzaly s sebou před třemi lety. V březnu 1949 jsme odjely do Izraele. Maminka zase rozdělila náš majetek na tři díly, věděly jsme, že nebudeme bydlet spolu. Dostala jsem středně velkou nerezovou lžici, která se s námi vrátila z Terezína. Dokud mé děti byly malé, jedly s ní polévky a kaše, potom, co vyrostly, je lžíce má a používám k jídlu jenom ji. Když byla první vnučka Inbal malá, jedla s mou lžicí, když byla u nás. Přeji si, aby mi bylo dáno jíst s mou lžicí až do konce mých dnů.

Za války

Jak jsem se už zmínila, od roku 1941 se situace nás, Židů, velice změnila. Vyšly mnohé zákazy a příkazy. Nás dětí se týkalo hlavně to, že jsme nesměly chodit do školy ani do parku, kina, divadla, ani na hřiště či na plovárnu. Bylo nám zakázáno jet mimo město. Nosili jsme žlutou hvězdu. Byla jsem na ni hrdá. Museli jsme být v osm hodin večer doma, nesměli jsme se stýkat s árijci, kupovat jsme mohli v určitých hodinách v židovském obchodě. Vycházely fašistické noviny s protizidovskými články a s karikaturami Žida s velkým nosem. Od září 1940 jsme nesměli navštěvovat veřejné školy [11](#). Němci zabrali náš velký templ, vedlejší dvůr a tzv. Bejt ha-am, společenskou budovu. Nezbylo nám než se setkávat ve velice malé a staré budově naproti. Když byl můj dědeček Max Steiner ještě dítě, chodil tam do školy. Nyní jsme se tam učili my, ale jen krátkou dobu. Němci nechtěli, aby nás bylo tolik pohromadě – asi se nás báli – a výuku ve staré škole zakázali. Tak jsme se začali učit v „kroužcích“ v domovech žáků. V kroužku nás nesmělo být víc než pět či šest. Naši učitelé byli výborní; vysoce vzdělaní lidé, právníci, lékaři, profesori,

vysokoškoláci. Byla jim zakázána činnost v jejich oborech, díky tomu jsme měli tak úžasné učitele. Byl to požitek učit se takovým způsobem a vlastně poprvé v životě jsem opravdu ráda chodila do „školy“. Tatínek a dědeček přišli o svá živobytí, jejich obchody převzali tzv. treuhänderi [Treuhänder: správce – pozn. red.]. Musíme Němcům odevzdat naše rádio, šperky, teplé oblečení, kožichy pro Němce v Rusku, koberce, stříbro.

Židé a židovská mládež se v tomhle období scházeli ve starém Bejt ha-am a hřiště Makabi. Tam jsme se scházeli a byli šťastni mezi sebou. Makabi bylo daleko od středu města, rodiče nám obstarali kola. Jednoho dne na jaře 1941 jsme jeli na kolech, mamínčin bratranec Gusta a já. Naproti nám skupina židovských mladých lidí, taktéž na kolech. Zastavili jsme, slezli z kol a mluvili jsme. Gusta mi představil Hermanna a řekl mi, že po tom, co se vystěhujeme z našeho domu – na příkaz nacistů – budeme bydlet s Hermannem, jehož rodina musí také opustit byt. Tak jsme se seznámili – Hermann a já. Hermann byl kluk, který se mi líbil. Bylo mi něco přes dvanáct a jemu skoro 24 let. Hermann se s maminkou a s tetou Reginou nastěhovali do Sádek č. 9 dříve než my. My jsme ještě pár týdnů bydleli v našem domě v Sádkách č. 4 – tedy naproti. Museli jsme v osm hodin večer být doma. Žila jsem ve spořádané rodině, přesně v osm hodin večer se u nás večeřelo. Před jídlem jsem si šla umýt ruce, s ručníkem jsem se postavila k oknu a dívala se, až jsem viděla Hermanna, jak v poslední chvíli pospíchá domů pěšky nebo na svém závodním kole. Maminka volá, ať už jdu jíst a já se vymlouvám, že si umývám ruce. Dodnes se mi vybavuje příjemná mýdlová vůně čerstvě vypraného damaškového ručníku. Je vidno, že mě Hermann zajímal a že se mi líbil, ještě než jsme se lépe poznali.

V létě 1941 jsme se přestěhovali. Ve vilce v Sádkách č. 9 bydlela dole stará paní Wolfová, původní majitelka domu, dole ve dvou místnostech bydleli Tandlerovi – maminka, Hermann a teta Regina Lagodzinská. Nahoře, kam vedly dřevěné, kobercem kryté schody, jsme dostali byt my: tatínek, maminka, Karma a já. Zpočátku ještě u nás bydlela naše pomocnice a kuchařka Marie, později již u Židu nesměla pracovat. Společná koupelna byla nahoře vedle nás, společná hala, kuchyně, prádelna, dvůr a pěkná zahrada byly dole.

Hned první den se obyvatelé domu formálně seznámili. Paní Wolfová byla dobrá stará známá; Hermann a jeho maminka uprchli z Moravského Krumlova do Prostějova k mamínčině sestře, samostatné a svobodné slečně Lagodzinské. Rozhodlo se, že dámy mi budou tykat a také že Hermann a já si budeme tykat. Líbilo se mi to. Bylo léto, pěkné počasí, po osmé hodině večer jsme bývali na zahradě. Byla jsem vyspělá, dívčí duše v ženském těle. Byla jsem vážná, i když nás s přítelkyní Ruth někdy popadly chvíle neudržitelného smíchu, hodně jsem přemýšlely. Samozřejmě a přirozeně jsem mnoho času trávila ve společnosti Hermanna. Jednou jsme byli spolu na zahradě, docela nevinně a dětinsky jsem česala a hladila jeho krásné vlnité vlasy. Najednou jsem pochopila, že vlastně dělám něco erotického. Když se Hermann odpoledne vracel z práce, čekala jsem, že zazvoní a utíkala mu otevřít. Jednou mi u dveří políbil ruku, zlobila jsem se, ale také jsem se těšila. Dávali jsme si malé dárečky, jednou v zimě mi přinesl růži. Co si s ní počnu, vždyť ji nemohu ukázat rodičům. Usušila jsem ji a mám ji dodnes. Když šel Hermann časně ráno do práce a pohyboval se dole v hale, vyšla jsem z pokoje ke schodům a oba jsme dělali „sssss“, aby nikdo neslyšel, že si říkáme „Dobrý den“.

Já pravdomluvná a přímá jsem se naučila všelijak se vytáčet, abych mohla být s ním. Jednoho říjnového odpoledne nebyli rodiče a Karma doma. Právě když Hermann vyšel z koupelny, vyšla jsem já z pokoje vedle koupelny a tu mě Hermann objal a políbil na rty. Srdce mi bilo, byla jsem bez

sebe. Běžela jsem se podívat k zrcadlu, jestli je to na mně vidět, ze strachu, že to rodiče na mě poznají. Jednou mi maminka našla lísteček, který mi Hermann nechal pod kobercem v hale. Řekla to tatínkovi a byl skandál, tatínek mluvil s Hermannem. Nakonec jsem tatínkovi slíbila, že se pokusím vztah s Hermannem alespoň na nějaký čas přerušit. Jsem poctivý člověk, co slíbím, to splním, i když je to moc těžké. Ale jednoho dne, když jsem se vracela z učení u Ruth, mi Hermann šel naproti, čekal na mě u průchodu jednoho domu – a byl konec slibu tatínkovi. Pamatuji hnědé kachlíčky onoho průchodu. V roce 1995 tam ještě byly.

Jednou jsem se vymluvila z návštěvy u babičky a dědečka, že mám moc učení a jela jsem s Hermannem na kole až do Plumlova, mluvil pak s Marií, aby to mezi mnou a rodiči urovnala. Někdy Hermann odešel z domu, že jde k Otíkovi či k Davidovi, a pak jsem šla já – sešli jsme se, šli na procházku, jak daleko se smělo. Nechtěla jsem, aby lidé o nás věděli, i před přítelkyní Ruth jsem naši lásku držela v tajnosti. Jednou mne Hermann čekal u domu máminy sestřenice Lici, u které jsem měla hodiny angličtiny. Lici se ten den rozhodla, že bude „conversation“ a půjdeme na procházku. Odmítla jsem pozvání na svačinu u ní doma, protože mám moc učení. Na zpáteční cestě u vchodu do jejího domu vidíme Hermanna. Lici se dovtípila, že to není náhoda a pár dní nato přišla k nám domů žalovat. Rodiče udělali skandál a já jsem plakala.

Žila jsem plný a pilný život, soukromé učení s pěti šesti židovskými žáky a učiteli bylo intenzivní. Hermann, který se předtím učil na brněnské technice, byl už skoro hotový inženýr a pomáhal mi s počty a s geometrií. Mluvili jsme vážně o tom, že se, až budu „velká“, vezmeme a naše společné děti jsme nazývali „cihličkami“, aby nám nikdo nerozuměl. Jednou jsme plánovali procházku. Doma jsem řekla, že jdu k zubaři dr. Löwimu a pak k Ruth učit se. Ruth jsem řekla, že musím k zubaři. K dr. Löwimu jsem skutečně šla a od něho přímo s Hermannem na dlouhou procházku Určickou ulicí a Brněnskou zpět. Chytl nás pořádný déšť, dodnes vidím, jak Hermannovi teče voda po nose; jaké štěstí to bylo, prostě být spolu! Šli jsme, držíce se za ruce, viděl nás přítel Hermíny, pomocnice v domě Ruth. On nemlčel a příští den jsem se u Ruthi a dokonce u jejího tatínka, přísného pana Weisze, musela vymlouvat – nikdy jsem to dobře neuměla a dodnes neumím.

Nastala zima a s ní tmavé a studené večery – ty obyvatelé našeho domku trávili kolem velkého oválného stolu, který s námi ještě nedávno byl v Sádkách č. 4. Rodiče mi dovolili trávit tyto večery mezi dospělými, ale v půl deváté či v devět jsem musela jít spát. Tatínek otevřel náš velký atlas a informoval nás o politické situaci. Slyšela jsem jména dalekých míst jako Charkov, Tobruk. A pak jsme hráli karty. Hermann a já jsme často seděli vedle sebe na bedničce a šeptali si, nebo si psali lístečky v naději, že si toho nikdo nevšimá. Někdy jeden z nás šel na záchod, druhý na chodbu, kam vedlo ze záchodu okénko a tam jsme si šeptem všelico říkali.

Zatím jsme přežili naše Velké svátky – Roš ha-šana, Jom kipur. Chodili jsme do malého templu, náš nový, velký templ Němci zabrali. Pokoušela jsem se číst hebrejské modlitby tak rychle, abych stačila rabínovi a ostatním. Pak přišel Silvestr, Nový rok a ten jsme slavili s obyvateli našeho domu večer v hale. Ozdobili jsme ji a každý přispěl něčím dobrým k jídlu. Hermannova rodina pocházela původně z východu, poprvé jsem ochutnala hrách se solí a pepřem, jak je v těch místech zvykem.

Na Jaře 1942, když byli prostějovští Židé, mládež a muži, posláni do Žárovic do pracovního tábora, byli tam zařazeni i tatínek a Hermann. Stýskalo se mi, hlavně po Hermannovi. V sobotu odpoledne jezdili domů na neděli, opálení, špinaví, se spoustou špinavého prádla. Do Žárovic jsem posílala Hermannovi tajně dopisy a dostávala jsem od něj odpovědi prostřednictvím jeho maminky. S Ruth

jsme chodívaly na procházky, až kam se smělo, měli jsme zakázáno chodit po chodníku; řešily jsme plány o tom, že až budeme „velké“, budeme mít vlastní rodiny, ale o Hermannovi ani slovo. U kolejí vlaku jsme našly čtyřlístky, poslala jsem je v dopisech Hermannovi a z celého srdce jsem mu přála moc štěstí.

V sobotu odpoledne, kdy jsme „naše muže“ čekali ze Žárovic, jsem napjatě poslouchala, kdy zazvoní u dveří, abych Hermannovi otevřela já. Přišel vždy sám, před tatínkem. Vzpomínám na krásný jarní večer, moc se mi stýskalo, šla jsem na zahradu, už byla tma, nebe plné hvězd, stará hrušeň nádherně voňavě kvetla. Objala jsem její kmen, dívala jsem se na měsíc skoro v úplňku a doufala, prosím, snad i Hermann se teď dívá na měsíc a naše pohledy a myšlenky se setkávají. Prožívala jsem tehdy tak silné pocity, jako nikdy předtím a zřídka potom.

Přišel červen a s ním odjezd transportů AAF, AAG, AAM, AAO z Olomouce a okolí do Terezína. Doma se peklo, chystaly se nudle, jíška, domácí kondenzované mléko. Rodiče, jako všichni Židé, objednali batohy a aluminiové lehké nádoby, šily se barevné povlaky, tepláky. Naučila jsem se šít na stroji, šila sáčky na cukr, nudle atd. Hermann s rodinou byl zařazen do transportu AAG, opustili Prostějov asi o čtyři dny dříve než my. Šla jsem se s Hermannem rozloučit na nádraží. Rozloučila jsem se s Hermannem, dodnes pamatuji, jak jsem šla zpět domů z nádraží, jaký smutek, nikdy předtím jsem takový žal nezažila. V červnu a červenci 1942 opustily město čtyři transporty – byli jsme posláni do Terezína. Dne 2. 7. jsme i my a paní Wolfová opustili domov v Sádkách č. 9. Každému z nás bylo povoleno vzít s sebou 50 kg. Moje malá osmiletá sestríčka s batůžkem, na něm přivázaná panenka Olinka a nočník – tak šla do transportu většina malých židovských dětí. My všichni s čísly na krku. Bylo léto – doba školních prázdnin, měli jsme na sobě tři čtyři vrstvy oblečení, vysoké boty. Co myslíte, že se vejde do 50 kg, když víte, že bude hlad? Berete s sebou potraviny a na zimu peřiny. Po dlouhé době jsme dojeli do Bohušovic, vzala jsem svůj batoh a přidala jsem se k dlouhé řadě lidí jdoucích pěšky do Terezína.

Naše šlojska [karanténa – pozn. red.] byla v bývalé pekárně. V Terezíně byla Ghettoisperre jako vždy, když přišel nebo odešel transport. Půl transportu – několik set lidí – je ubytováno ve veliké místnosti – bývalém skladišti. Udusaná podlaha a silný nakyslý zápach plesnivé mouky. Latríny – strouha a nad ní neohoblované prkno a pach hašeného vápna, který nás doprovázel po celý náš čas v ghettu. Měli jsme hlad. Nesměli jsme opustit pekárnu. Poté, co jsem těžká zavazadla hodila na zem, se mě zmocnil pláč, naštěstí si toho nikdo nevšiml. Přinesli sud polévky – má rodina ještě nedorazila – a já stydlivá, jsem vzala naběračku a začala polévku rozdávat. Jeden starý pán nemohl asi najít esšálek, přišel si pro polévku s nočníkem. Byl nový, ale přece jen to byl nočník a my jsme opustili náš domov teprve před třemi dny!

Naše teta z Brna, která byla v Terezíně už několik měsíců, nás po několika dnech navštívila a upozornila nás, abychom se nedivily, když nedostaneme „měsíčky“. Němci asi něco dávají do naší potravy, abychom se nemohli rozmnožovat. Pak jsme všichni opustili šlojsku, tatínek s muži byl přeložen do Sudetských kasáren, dědeček a babička do bloku pro staré, maminka, sestra a já do Q 802, kde byly ubytovány matky s dětmi.

Když Hermann nepřicházel, odložila jsem svoji ostýchavost, stála jsem u brány pekárny – ven jsme nesměli – a kolemjdoucího Prostějováka jsem poprosila, aby vzkázal Hermannovi, že na něho čekám. Druhého či třetího dne Hermann přišel, k večeru se mi podařilo s esšálkem v ruce opustit šlojsku a šli jsme spolu do Magdeburských kasáren k jeho mamince. Odmítla jsem brambory, které

mi paní Tandlerová nabídla, přišla jsem kvůli Hermannovi a ne kvůli jídlu. Nikde místečka, kde by se to nehemžilo lidmi. Zdálo se, že u schodů v Magdeburských kasárnách nikdo není, konečně jsme se mohli líbat; a tu přišli a viděli nás manželé Beerovi z Prostějova, myslela, jsem, že se propadnu do země.

V říjnu 1942 začaly transporty, hlavně starých lidí. Hermann, jediný syn, se narodil, když jeho matce bylo už čtyřicet let, nyní tedy měla už šedesát pět a zařadili ji do transportu Bx. Hermann se přihlásil dobrovolně se svojí maminkou, to bylo samozřejmé a nedalo se nic dělat. Náš poslední večer mě Hermann prosil, abych neplakala. Moje maminka se nabídla, že půjde se mnou do šlojsky se s nimi rozloučit, přinesly jsme jim konzervu na cestu. Slíbili jsme si s Hermannem, že počkáme jeden na druhého. Dal mi adresu, kde jsem ho měla hledat po válce. Dodnes si ji pamatuji: Berlín, Wilmersdorf, Ahrweilerstrasse 3.

Najednou z náhlého popudu jsem letěla dolů na ulici, prorazila jsem si cestičku davem lidí, kteří stáli u provazu, jenž nás odděloval od odcházejících. V ten okamžik šel kolem Hermann, v kabátě, na zádech batoh, v ruce hůl, na které visel kufr. Tak ho vidím naposled, on mě jistě neviděl...

Chtěla bych projevit své uznání a obdiv kulturnímu a duchovnímu životu v ghettu. Obdivuhodní věrní lidé organizovali přednášky, hry, opery, bez kostýmů, bez kulis, s minimem nástrojů, na půdách. Například tatínek byl pověřen organizováním kulturních akcí. Měli jsme dětské divadlo, na dvorech kasáren se hrála kopaná, na baště se sportovalo. Nikdy nezapomenu Velké svátky v ghettu. My děti jsme se i v těch nejhorších okolnostech učily. Časně zrána, ještě za tmy a ve sněhu, jsem chodívala s kamarádkami před prací do chlapeckého domova, abychom poslouchaly přednášky Rudyho Liebena o Bibli. Přes veškeré těžkosti a starosti sotva uplynul den bez četby; většinou jsme četli dobrou literaturu. Často jsem chodila do knihovny, kde jsem se sama učila, co mě zajímalo.

Několik týdnů po našem příjezdu do Terezína jsem dostala předvolání na práci v Jugendgarden, v záhradách, kde pracovali mladiství od 12 do 17 let. Mám ho ještě dnes a je podepsané Fredy Hirschem [12](#). Pracovala jsem z počátku v zahradě za ghettem mezi šancemi, kterou vedla Meda s pomocí Mauzy, která žije v Anglii. Pracovali jsme na čerstvém vzduchu a někdy se nám podařilo něco sníst anebo dokonce přinést kousek zeleniny mamince do ghetta. Z toho se pak těšila celá rodina, když jsme se večer scházeli v pokoji u maminky. Vedoucí zemědělství byl Němec pan Kurszavý, slušný člověk, který se k nám choval lidsky. Všiml si, že trpíme impetigem, vředy způsobenými avitaminóznou, tak nám dovolil trhat kopřivy a lebedu a přinést je do ghetta, ve kterém byly vitaminy vzácností. Maminky z toho vařily něco jako špenát, jenže jsme neměli mouku na jíšku. Někdy se nám podařilo seškrabat trochu mouky ze spodní strany chleba. Bohatá a šťastná byla děvčata, která pracovala na polích při jednocení řepy. Nosily do ghetta pytle sazeniček. Později jsem pracovala v zahradě, kterou vedl Olomoučák Pavel Löw.

Byla doba (po říjnových transportech 1944), kdy jsem ztratila naději, poddala jsem se demoralizaci – což se neshoduje s mou povahou – „užívala“ jsem chvilky, toho, co jsem měla v daném okamžiku. Když jsem dostala týdenní porci margarínu - 60 g, namazala jsem si ji na jeden krajíc chleba – to bylo pochutnání! Když jsem dostala týdenní porci cukru - 70 g, snědla jsem ji na místě – už jsem nešetřila, nemyslela na zítřek. Po říjnových transportech, poté, co bylo víc než 20 000 lidí odesláno z ghetta, se všechno změnilo, všechno se rozpadlo, my, které jsme zázrakem zůstaly, jsme pak pracovaly na různých místech. Pracovaly jsme na lánech brambor, na podzim jsem si zabláčené

ledové brambory kladla na tělo, abych je přenesla do ghetta. V „Kurzsavého zahradě“ jsem pod obrovskou jabloní našla nahnilá kvasící jablka, moc jsem si na nich pochutnala.

V Terezíně jsme žili na bonkes, tj. „jedna paní povídala“. Nebylo rádio, nebyly noviny, nebyl telefon, vůbec žádná komunikace s vnějším světem. Jen když přišel transport, tak jsme se dozvěděli, co je nového, ale od roku 1943 chodilo transportů poskrovnu. Protektorátní [13](#) židovstvo už bylo skoro celé koncentrované. Proroci a jasnovidci měli slovo. O čem mluvili? Kdy bude konec války. To bylo naše jediné přání – ještě jsme nevěděli, co se stává našim lidem, našim drahým na „východě“ v Polsku. To jsme se dozvěděli na konci války a to pokazilo naši radost z osvobození úplně. Co jsme plánovali? Druhou neděli po skončení války jsme se chtěli setkat na Staroměstském náměstí pod orlojem. Plánovali jsme, co budeme jíst a vařit, a že se každý den budeme koupat s mýdlem! A budeme si měnit prádlo, kdykoliv se nám zachce.

Na jaře 1943 tatínek onemocněl. Dostal zápal plic a tato nemoc byla v ghettu Terezín skoro smrtelná. Antibiotika nebyla. Tatínek moc zeslábl, ležel na marodce v sudetských kasárnách – mužských kasárnách, kde bydlel ve velkém sále se sty mužů na kavalcích. Chtěla jsem pro něj něco udělat kromě toho, že jsem ze zahrady tu a tam přinesla kousek zeleniny a maminka to uvařila a donesla mu to. My děti jsme jednou týdně fasovaly kousek buchty. Po celý týden jsme se na ni těšili, přestože to byl jen kousek trochu oslazeného kynutého upečeného těsta. Jakákoliv potrava byla výsostně důležitá, protože jsme byli stále hladoví. Ten večer, když jsme fasovali buchtu, jsem poprosila tři děvčata Lilly, Soňu, snad Renee, zvanou Tedyček, z našeho pokoje, aby mi půjčila svůj kousek, že jim to postupně v dalších třech týdnech vrátím. Navštívila jsem tatínka na marodce a podarovala jsem ho čtyřmi kousky buchty. Měla jsem dojem, že ho to moc dojalo. Tatínek mi dal kousek chleba, bylo pro něho snadnější jíst buchtu než terezínský chléb. Pokud mě paměť nešálí – to bylo naposledy, co jsem viděla svého tatínka. Měla jsem dobrý pocit, že jsem aspoň něco udělala pro tatínka v posledních dnech jeho života. Tři týdny jsem splácela svůj dluh třem svým kamarádkám.

Líza, která bydlela nade mnou, onemocněla na tuberu a ležela na marodce pro tuberáky – děti. Rozhodla jsem se jednoho večera ji navštívit, místo abych šla jako obvykle k mamince. Právě ten večer, poté, co okřál, navštívil tatínek moji maminku naposledy. V noci druhého dne ráno pak spáchal sebevraždu. Až později jsem se dozvěděla, že skočil z okna ze Sudetských kasáren. Na druhý den jsem jako obvykle k večeru přišla k mamince do bloku Q 802 a tam mi tu hroznou zprávu oznámila teta Růža, matka Ruth. Chtěla jsem utéct – ale pak jsem se vrátila do mamincina pokoje. Krátce před smrtí tatínek napsal mamince seznam uschovaných věcí a co s nimi má udělat.

Babička byla dobrák. Krátce po příchodu do Terezína ovdověla. Z kulaťoučké paní se stala téměř kostra. S bolestí viděla maminku, svou jedinou dceru, a nás vnučky, v těžkých podmínkách ghetta. Své sourozence, kteří přišli do Terezína před námi, už nenašla. Bratři byli posláni na východ, sestry po krátkém pobytu v Terezíně zemřely. Přesto bylo v babiččině srdci ještě místo pro větší ubožáky, než jsme byli my. Vzala pod svou ochranu starého pána, který přišel z Německa, úplně sám a zoufalý. Byl ubytován na půdě našeho domu se stovkami starých německých Židů, kteří přijeli do Terezína ve víře, že své stáří stráví v lázeňském městě. Když onemocněl dyzentérií – námi řečenou terezínkou – vařila mu kaši z malé zásoby potravin, které jsme přivezli z domova. Jednou k večeru přišel ten pán za babičkou a pod jakousi záminkou ji poprosil, aby mu uschovala jediný cenný předmět, který mu ještě zůstal – elegantní světlešedý plstěný klobouk. Na druhý den ráno ho našli oběšeného.

Dvacátého dubna měla má babička narozeniny. Babička milovaná, dobrá, jedinečná, měla jsem ji nejraději z celé rodiny – nedožila se mého nynějšího věku. V jednom z jedenácti říjnových transportů roku 1944 byla poslána do Osvětimi. Několikrát se nám čtyřem – babičce, mamince, sestře a mně – podařilo zůstat v Terezíně, byť nás zařadili do transportu na východ. Avšak tentokrát už nebylo východiska a babička jela sama. Chtěly jsme jet s ní, už si nepamatuji, co a jak bylo. Jednou nás vyreklamovali, protože maminka pracovala ve slídárně a já v zemědělství. Dodnes vidím babičku tak, jak jsem ji viděla naposledy. Nevím, proč právě do transportu šla celá v černém. Po víc než dvouletém pobytu v Terezíně byla babička hubená, trochu už shrbená, svažtělá. Tak jsem ji viděla stát ve velké bráně Hamburských kasáren, kterou šla přímo do vlaku – do dobytčího vagónu samozřejmě. To byl poslední můj pohled na babičku, dodnes to moc bolí a stýská se mi po ní po celý život. Kdyby naše babička, moudrá, zkušená, zralá žena byla zůstala s námi, byl by náš život býval jiný a asi lepší. Vždyť maminka byla ještě mladá, měla 36 let. Jak často jsem na to myslela, že se babička mohla dožít narození mých dětí. Když se má nejmladší narodila, v roce 1962, bylo by babičce osmdesát let. Babička však byla poslána do osvětimské plynové komory v šedesáti dvou a půl letech. Když válka skončila, proslýchalo se, že starší ženy poslali na práci do továrny na textil. Když se v dubnu 1945 ghetto začalo plnit vězni, kteří přicházeli v rámci pochodů smrti, stály jsme na kraji silnice a dívaly se na příchozí. Namáhala jsem se mít oči stále otevřené a ani nemrknout, abych nezmeškala babičku, kdyby byla mezi nimi. Dnes přidám, že jsem samozřejmě také moc doufala, že mezi příchozími bude Hermann.

Koncem války po transportech, které odešly v říjnu 1944, zůstalo v ghettu málo lidí a ještě méně praceschopných. V té době Němci chtěli zakrýt stopy po svých zločinech. Starci a děti dostali příkaz dostavit se k práci. Postavili je do dlouhé řady, od krematoria až k řece Ohři. Jeden podával druhému kartónové krabice. Ti, kteří stáli na břehu řeky, vyprazdňovali jejich obsah do proudící vody. Byl to popel našich mrtvých. Moje tehdy asi desítiletá sestrčka se odtamtud vrátila bledá a moc tichá. Teprve po mnoha letech mi řekla, že na krabicích byla transportní čísla nebožtíků a ona po celý čas hledala číslo našeho tatínka.

Třináctého února 1945, datum jsem zjistila až po válce, jsme byli svědky bombardování nedalekých Drážďan spojenci – slyšeli jsme je dobře. Na jaře 1945 jsme někdy zahlédli a někdy slyšeli letadla ve velké výšce, někdy k nám spadly z nebe kousky staniolu, které spojenci asi používali, aby nepříteli popletli. Bylo zakázáno tyto kousky staniolu zdvihát ze země či sbírat, byly ale děti, které je zdvihly a potají je ukazovaly. Pro nás to byl pozdrav za svobodného světa. Sudetské kasárny byly úplně vyprázdněny a byl do nich přestěhován, asi z Berlína, tajemný archiv, přivezli tam hromadu papírů, dokladů. Nám bylo zakázáno se k Sudetským kasárnám přiblížit. Pamatuji, že každý den jsem v té době šla po dřevěném mostě, který postavili tak, abychom nešli kolem těchto kasáren. Na jaře Němci archiv spálili, asi aby po nich nezůstalo tajné svědectví. To, že mají válku prohranou, už věděli. Kromě sazí poletovaly ve větru útržky polospálených dokladů a papírů, dle nich se dalo soudit, že se jednalo o seznamy jmen.

Dvanáctého dubna 1945 došel do Terezína první transport z východu. K večeru jsme se právě vrátily z práce a děvčata přinesla v dřezu společně naši večeři jako obvykle. Tentokrát byl k večeři kousek bucht. Slyšely jsme, že došel transport vyhladovělých lidí – vzaly jsme dřež s buchtami. Utíkaly jsme k Myslivecké kasárně, kam prý transport došel, chtěly jsme je vidět a bucht jim rozdat. Mezi příchozími bylo několik lidí, kteří v říjnu byli odtransportováni z Terezína, tzn. před pěti měsíci – nebyli k poznání! Oholené hlavy, kost a kůže, štráfkované oblečení, měli vši, trpěli

nemocemi, slabí a hrozně hladoví – říkalo se jim muslimani. Řekli nám o plynových komorách a my jsme jim věřili. Přijeli také Židé z Francie, Maďarska a z všelijakých zemí. Přišli také nežidovští vězňové, zločinci, vrazi, vyhladovělí, nemocní, zavšivení, nakažení tyfem. Osvobození nebylo tak šťastné a příjemné, jaké jsme si je po tři dlouhá léta představovali. Nové příchozí umístili na baště v nedávno postavených barácích a také jinde v ghettu. Od té doby přicházely denně transporty - pěšky nebo vlakem. Jednou přijel vlak do Terezína, až k Hamburským kasárnám, až tam, kam byly v roce 1943 položeny koleje. Ten vlak - nákladák byl plný mrtvol, těch pár živých, co v něm zůstalo, jedli maso zemřelých hladem. Na vlastní oči jsem to neviděla, slyšela jsem o tom. Jednoho dne byli mezi příchozími pan Robert Schreiber a Dolfek Perschak, dva Prostějováci. Jestli oni poznali mě nebo já je, už si nepamatuji. Říkali, že dlouhé dny nic nejedli, že na trase, po které přišli, už ani tráva nebyla... Běžela jsem na druhý konec ghetta k mamince, aby z trošky krupice, kterou jsme měly v železné zásobě, uvařila kaši z vody, mléko nebylo. A už jsem utíkala s kastrolkem s horkou kaší a se lžící, abych ji přinesla dvěma Prostějovákům. V poslední době, když do Terezína přicházelo mnoho transportů z různých koncentračních táborů, jsme se teprve dověděli, v jak hrozném stavu je Německo. Příchozí tvrdili, že za několik dní bude konec války. Jednoho večera se muži, kteří stavěli tzv. kačení rybník, v domněnání, že jde o plynové komory, vzbouřili. Aby nás uklidnili, nařídili esesáci, aby nám byla mimořádně rozdána polívka!

Žandarmové, kteří s námi chodili do práce za ghetto a tam nás hlídali, se k nám začali chovat lépe. Jeden z nich nám dal svou desátku – každé dítě si ukouslo. „Náš“ žandarm vlastně „měl románek“ s naší židovskou vedoucí, v ten čas před koncem, stával k nám zády a mluvil s Aničkou a někdy i s námi. V našem dívčím domově v L 410 skoro vše šlo po starém. Nacvičovaly jsme „besedu“, chodily jsme po celém ghettu a sháněly si červené květované šátky, bílé blůzky a pro děvčata, která se převlékla za chlapce, kalhoty a holínky. Jednoho pěkného jarního dne jsme si oblékly oblečení přichystané pro besedu, procházely jsme se po ghettu. Přese všechno byla nálada dobrá, konec se blížil, došly jsme až k „šraňkám“ u Magdeburských kasáren, vesele a drze jsme se zeptaly žandarmů, kdy už přijdou Američani.

Jedna událost začala stíhat druhou. Němci se chystali na útěk. Cestou do a z práce jsme někdy našli na árijské silnici doklady, tobošky, dopisy, rodinné fotografie esesáků, kteří je asi zahodili na útěku. Německá auta jezdila šílenou rychlostí kolem ghetta, někteří lidé se odvážili uprchnout, do ghetta chodily nežidovské návštěvy, většinou ze smíšených manželství. Přišli zástupci Mezinárodního Červeného kříže.

Jako každý den, chystaly jsme se v šest hodin ráno v našem „heimu“ do práce. Z vedlejšího pokoje vešlo děvče a řeklo nám, že zase přijel transport z nějakého koncentráku. Rychle jsme vyskočily z kavalců, hodily na sebe šaty a běžely do šlojsky. Zas ten hrozný pocit bezmocnosti, že nemůžeme pomoci těm ubožákům a vědomí, že z našich se už asi nikdo nevrátí. Pomáhaly jsme, kde to bylo třeba a naráz bum, bum... Co je to? Střelba! Tito lidé, vrátivši se z pekla do poměrného bezpečí Terezína, zjistili, že se nevyhnuli poslednímu setkání s Němci. Za celodenní střelby očekávalo ghetto v hlubokém mlčení rozsudek osudem daný. Bude zničeno, nebo se dočká konce války? Pomalu se stmívalo a s tmou rostla střelba a napětí. Najednou slyšíme ženský hlas: „A rojte Fuhn!“ [v jidiš „červený prapor“ – pozn. red.]. V ulicích, které se během okamžiku naplnily lidmi, se po hrozivém tichu rozlehl jásot. Ghetto si šťastně oddychlo, že přečkalo předešlou hrůzu a s radostí vítalo osvoboditele, vojsko a tanky Rudé armády. Kdo mohl, utíkal tam. Rusové nám házeli chleba. Jeden z těch štráfkových, co nedávno přijel, byl přejet tankem, když chtěl zdvihnout ze země

chleba. Neměli jsme to štěstí být osvobozeni blahobytnými Američany. Rusové přivezli jen černý hranatý chleba a brambory. Hlavní věc, že jsme konečně byli osvobozeni, a hladoví jsme též už nebyli. Vojáků jsme se bály, nešly jsme na ulici samy a pro jistotu na obranu jsme měly vždy v ruce „ešus“. Radost nás všech kalila myšlenka a vědomí, že tolik lidí čekajících na tento okamžik se ho nedožilo. My děvčata jsme se ještě sešla v heimu, než jsme se rozešly a řekly jsme si, že záleží na nás mladých, zda ještě bude třeba hrozných válek, vyžadujících tolik obětí, beroucích všem lidem štěstí a spokojenost.

Maminka mezitím ošetřovala nemocné, hlavně „tyfusáky“. Měla jsem strach o její zdraví a život. „Berušky“ – litoměřické Němky, které nás okrádaly, braly kontraband – proto berušky. Chodily teď v kolonách do ghetta čistit latríny. Z naší rodiny jsme v Terezíně zůstaly teta Lotte z Miroslavi, maminka, má sestra Karmela, tehdy jedenáctiletá a já šestnáctiletá. Konečně jsem mohla Karmě ukázat zahradu mezi šancemi, kde jsem skoro tři roky pracovala. Odkud jsem pro ni někdy přinášela trochu zeleniny.

Setkali jsme se, malá hrstka Prostějováků, skoro jen ženy kromě pana Grabscheida. Poradu vedl doktor Wald, mluvílo se o tom, máme-li jet rovnou do Palestiny. Padlo rozhodnutí odjet napřed do Prostějova pro případ, že by se někdo z našich vrátil z Polska. My děti jsme zatím jely do ozdravoven pana Přemysla Pittera v zámcích po Němcích v Čechách. Před začátkem školního roku se ty děti, které měly aspoň jednoho rodiče, vrátily do svých původních domovů, aby mohly po pěti letech zase jít do školy. Má sestra Karmela seděla poprvé ve školní lavici v první měšťance. Obecnou školu zameškala [14](#). Konečně dlouho očekávaný konec hrůzostrašné války! Osmého května 1945 Rudá armáda osvobodila ghetto Terezín. Krátce před tím přišel do Terezína transport pochodu smrti. Mezi příchozími bývalí Terezíňané. Od nich jsme se dověděli o Osvětimi, o plynových komorách, o skoro totálním vyhubení evropského Židovstva. Píši to, aby bylo jasno, v jakém duševním rozpoložení jsme byli.

Po válce

Maminka přijela z Terezína dříve, přivezla naše věci do Prostějova, nastěhovala se s jinými repatrianty do najatého bytu. Podařilo se jí sehnat pro nás jednu místnost ve čtyřpokojovém bytě v Křížkovského ulici; bydlela tam s námi paní Koblerová, pan Herzog a manželé z Maďarska či ze Slovenska. Bydlelo nás v jednom bytě sedm lidí – zbytky čtyř rodin. Obešla některé z našich árijských známých, ti slušní, a byla jich většina, jí vrátili věci, které nám uschovali před tím, než jsme byli odtransportováni do Terezína. Naši prostějovští sousedé a známí byli velice hodní a slušní, když jsme se s maminkou vrátily. Maminka náš pokoj trochu zařídila, zpočátku jsme neměly ani skříň, ani postele, ještě několik týdnů jsme spaly na podlaze a naše skrovné oblečení viselo na skobách na stěnách. My tři – maminka, Karma a já – jsme se později přestěhovaly s paní Koblerovou do jejího bývalého bytu na Třebízského ulici, blízko nádraží. Z naší rodiny se kromě miroslavské tety nikdo nevrátil. Z mých kamarádek a kamarádů jen Eva Herrmannová. Hloubala a uvažovala jsem o významu života, myslela jsem na sebevraždu; bylo mi ale jasné, že po tom, co maminka prodělala, bych jí něco takového nemohla udělat; a zdravý pud sebezáchovy mě asi zachránil.

V září 1945 jsem se začala učit v kvintě dívčího reálného gymnázia na Komenského ulici. Než mě na gymnázium pan ředitel Letocha přijal, řekl: „Stecklmacherová, skončila jste pátou třídu, běžte do primy!“ Nějak se mi podařilo ho přemluvit, že jsem se v Terezíně učila, aby mě nechal zkusit kvintu. Brzy jsem zjistila, že franštinu a latinu se děvčata učila už několik let a ruštinu od počátku května, že je asi nebudu moct dohonit. Zažádala jsem, aby mě přeložili do kvarty.

Poté, co jsem se vrátila z tábora, bylo po mnohém uvažování rozhodnuto, že opustím školu a pojedu na hachšara [15](#). Hachšara byla v Bratislavě – v Čechách a na Moravě nebylo dost mladých židovských lidí, aby se mohla dát hachšara dohromady. Totéž rozhodnutí udělalo ještě několik bývalých terezínských vězňů. Max Liebe z Prahy už tam byl, poznala jsem mladé lidi, s některými dodnes udržuji kontakty – ale opravdové přátelství už nebylo, byla jsem nadále smutná a zlomená. Z Bratislavy mě pak přeložili do Žiliny. V letních a zimních táborech jsem bývala vedoucí skupiny dětí či mládeže. Pak mě poslali asi na rok do Prahy a pak do Brna organizovat židovské děti na odjezd do Palestiny a tamní život. Když jsem byla v Praze, konalo se v Organizaci spojených národů hlasování, zda bude či nebude v Palestině židovský stát. Sledovali jsme to, bylo to napínavé a úžasné. Po komunistickém převratu v roce 1948 [16](#) vyšlo oznámení: kdo se chce vystěhovat do Izraele, může do určitého data v roce 1949 opustit ČSR [17](#), kdo do té doby neodejde, zůstane.

Maminka s Karmou zůstaly v Prostějově; maminka pracovala, snažila se, aby Karma po třech hladových letech, ve kterých skoro nevyrostla, měla dobrou stravu. V našem templu byl sklad nábytku, který Němci zabavili z opuštěných židovských bytů. Všechno bylo rozebráno, až na ty předměty, o které nikdo nestál. Z těch si maminka pár kusů vzala, něco z toho mám dodnes. Maminka přivezla z Terezína pár matrací, abychom měly na čem spát, pak v Prostějově koupila tři postele, matrace nechala předělat. Co se stalo terezínským štěnicím, nevím, matrace jsme léta používaly a štěnice jsme neměly. Během doby koupila maminka trochu nádobí, oblečení, knih a dokonce Karmě a mně kolo!

V Bratislavě jsem dost těžce pracovala, zasela jsem na zahrádce zeleninu a pěstovala ji, vařila jsem, prala, nakupovala potraviny. Přes všechny své těžké životní zkušenosti jsem byla idealistka, spojovala sionismus s chaluciot [pionýrstvím – pozn. red.], tedy s prací – dnes si myslím, že jsem se nechala využívat, jen málo děvčat pracovalo tak těžce jako já. Pokračovala jsem v učení se hebrejštině. V létě a v zimě se pořádaly tábory organizované hnutím mládeže, byla jsem vždy madricha, tj. vedoucí skupiny mladších. Děla jsem to dost dobře a jistě poctivě, jen vadilo, že neumím zpívat. Také můj orientační smysl není valný, jednou, když se má skupina účastnila skautské hry, spletla jsem si směr a ocitli jsme se Bůh ví kde – museli nás hledat. Později mě přeložili do Žiliny, zase jsem byla mezi těmi pracanty. Pak maminka už nepovolila, chtěla, abych se něčemu učila. Chodila jsem tedy několik měsíců ke švadleně paní Šmídové, naučila jsem se několika základním věcem v šití, to mi pak v mé domácnosti s dětmi přišlo vhod. Potom se hnutí rozhodlo poslat mě do Prahy organizovat židovské děti pro aliju, tj. cestu do Palestiny. Poslali mě, protože jsem uměla česky, měla jsem za sebou seminář a vedení skupin v táborech. Pokud si pamatuji, zůstala jsem v Praze asi jeden rok. V té době se staly důležité události. Komunisté převzali vládu, Jan Masaryk [18](#) spáchal sebevraždu, při jeho pohřbu jsem stála mezi tisíci na Václavském náměstí, byla jsem na Requiem v Reprezentačním domě. V květnu 1948 byl vyhlášen židovský stát v Palestině.

Rozhodli jsme se pro odchod do Palestiny. S sebou jsme si směli vzít jen to a to, nesměli jsme ono a ono. Když jsme balili, poslali k nám kontrolora z Brna, pan Chlupa. Zalíbila jsem se mu, kdybych byla povolná, přivřel by oči; ale já jsem povolná nebyla, vyhýbala jsem se mu, jak jsem jen mohla. A tak: ventilátor – ne, kamínka – ne, ani o kousek víc než půl tuctu spodního prádla, obrazy – ne, lepší nádobí a koberec – samozřejmě ne. Nakonec maminka poslala bratranci Brunovi, který se zachránil v Anglii a žil v Praze, bednu toho, co jsme nesměly vzít s sebou – tři roky po koncentráku jsme toho moc neměly. Na dva malé pěkné obrazy, které mám v bytě, nalepila maminka rodinné

fotografie, třetí obraz mi Bruno dal, když jsem jej poprvé navštívila v roce 1990. Je to to jediné, co mi zbylo z domu dědečka a babičky na Pernštýnském nám. č. 6 v Prostějově. Před naším odjezdem se mamince podařilo tento dům prodat, samozřejmě za směšnou cenu. Při ilegálním převodu peněz se jejich ceny ještě zmenšila, nakonec to stačilo na to, že z půlky či třetiny, kterou jsem dostala, jsme si v roce 1951 mohli s manželem najmout jeden pokoj v dvoupokojovém bytě na jednom haifském předměstí. Když už jsme seděli ve vlaku na bratislavském nádraží, přiběhl kupec našeho domu s právníkem, že se domy znárodňují [19](#) a on chce peníze zpět. Ale vlak už se rozjížděl...Vzpomněla jsem si, byl to pan Suchomel!

Emigrace do Izraele

Naši cestu do Izraele organizovalo hnutí mládeže Gordonia-Makabi Hacair, jehož středisko v Československu bylo tehdy v Bratislavě. Na cestě jsem měla na starost skupinu dětí, které jely do Izraele samy. Buď neměly už rodiče, nebo jen jednoho, nebo rodiče měli jet později. Jeli jsme do Itálie, o šabat jsme stáli a měli na dohled Benátky. Tak jsem si přála opustit loď a podívat se tam, ale to samozřejmě nebylo možné. Byli jsme naměstnání v podpalubí na čtyřpatrových kavalcích obstarlé lodi Campidoglie. Vedle nás pomalu zahnívající náklad cibule a bedny plné jablek. Až v Haife se nad dětmi jeden dělník smíloval, bedna mu spadla, rozbila se a každé dítě dostalo jablíčko. Během celotýdenní plavby jsme ovoce nedostali. Konečně Kypr – tam jsme přivezené sardinky vyměnili s řeckými rybáři za pomeranče – jaká slast! Pár set metrů od Tel Avivu jsme čekali, až skončí šabat a v neděli ráno jsme komečně slezli po provazových žebříkách na lodičky – telavivský přístav je mělký, velká loď do něj nemůže.

Čekal na nás Efra, mamčin bratranec z Vídně, který přijel do Palestiny už v roce 1930. Díky němu se zachránili jeho rodiče a sestra. Díky nim máme nyní v Izraeli mnoho příbuzných, už pět pokolení. Maminka a Efra opustili autobus u silnice, která vedla do kibucu Givat Chaim. My jsme jeli dále do Haify, Karma a její skupina do Kfar Hamakkabi, menší děti do Dagania, já jediná do Ginegaru. Jako všem novým i mně dali pár dní volna, prohlédla jsem si Ginegar. Pak jsem se přihlásila, že chci pracovat v zeleninové zahradě. Pobyla jsem v Ginegaru necelé dva roky. Na jaře 1950 se v Ginegaru začali objevovat mládenci, kteří přijeli z Československa a byli v kibucu Dorot v Negevu. Chtěli se seznámit s českými děvčaty.

Tak jsem se seznámila s manželem. Šimon se stal mým mužem. Byl v Palestině už deset let, kibuc dávno opustil, bydlel v Haifě. V době druhé světové války byl v palestinské brigádě, která bojovala proti Němcům na straně Angličanů. Když jsme se v roce 1950 poznali, bydlel Šimon v Haifě v maličkém pokojíčku s jedním mláďencem. Pracoval na celnici v přístavu, ve volném čase překládal do hebrejštiny „O smutných očích Hany Karadžičové“ od Ivana Olbrachta [Olbracht, Ivan (1882 – 1952): český prozaik, novinář a publicista – pozn. red.]. Chystal se složit externě maturitu.

Svatbu jsme měli v lednu 1951 - brali jsme se v Haifě u rabína, pana Glasera, který býval rabínem v Brně a pořádal Šimonovu bar micva [Bar micva: „syn příkázání“, označení pro židovského chlapce jenž dosáhl věku 13 let. Při první příležitosti po jeho 13. narozeninách je v synagoze vyvolán k Tóře – pozn. red.]. Svatba byla velice skromná v rabínově bytě, bylo tam pár příbuzných a známých, ani nové šaty jsem si nekoupila. Dnes by mi to nikdo nevěřil, ale měla jsem na sobě šaty, které kdysi patřily mé nebožce babičce a někdo z prostějovských známých je mamince vrátil.

Po té, co jsem opustila Ginegar, našla jsem si práci jako opatrovatelka ve vesnici, ve které žily děti, které nedávno přišly do Izraele – v Ramat Hadase. Šimon bydlel nadále v pokojíčku v Haifě,

navštěvoval mě, pokud si pamatuji, přes sobotu. Pak jsme si začali hledat nějaké společné bydlení, maminka nám dala peníze, vždyť v Prostějově prodala dům. Najali jsme si jeden pokoj v dvoupokojovém bytě v Gav-Jam, naši sousedé byli mladí manželé z Jugoslávie, Mirek a Bori. Šimon dojížděl do Haify do práce, připravoval se sám na maturitu. Náš pokojík byl blízko moře. Moc se mi to líbilo.

Oskar Šimon Beer se narodil 27. 2. 1925 v Brně jako druhý syn finančního rady JUDr. Juliuse Beera a Hildegardy, rozené Friedové. Starší bratr Pavel Cvi se narodil v roce 1923. Beerovi pocházeli z Jevíčka, Friedovi z Holešova, příbuzní Beerovi a Friedovi byli také v Olomouci. Pavel a Šimon chodili v Brně do židovské školky, školy a gymnázia, kde se vyučovalo moderní hebrejštině. Šimona ovlivnil profesor Kurzweil, takže Šimon byl nejen sionistou, ale stal se též zbožným. Proto, přestože byl Šimon ze sourozenců nejmladší, odjel v prosinci 1939 posledním transportem z protektorátu do Palestiny. Zpočátku byl u příbuzných, chodil do školy v Haifě a pak přešel na zemědělskou školu v Parde Chana. Pak odešel do kibucu a jakmile dosáhl vhodného věku, osmnácti let, narukoval do palestinské brigády v anglické armádě, aby bojoval proti nacistům, kteří v mezidobí uvěznilí a pak v Osvětimi zabili jeho rodiče a veškeré příbuzné. Bratr Pavel zázrakem přežil a v roce 1949 přijel do Izraele, oženil se, měl dvě děti a pět vnoučat. Šimon se s Pavlem setkal v létě 1945 v Brně, z brigády dostal povolení hledat příbuzné. Pavel byl ještě musliman, zvěstoval o smrti rodičů – Šimon se zhroutil – to ho doprovázelo po celý život. Cítil, že musí žít v určité kázni, aby mohl fungovat. Přestože Šimon maturoval, chtěl být chalucem a pracovat v zemědělství. Ale kibuc jsme oba nechtěli. Já hlavně kvůli dětem.

V únoru 1953 se narodila Edna. Přijela mi pomoci maminka a pak Karma, která v té době sloužila na vojně a měla pár dní volno. Když byly Edně tři měsíce, zase jsme se stěhovali. Byl nám přidělen kus pole, na němž stál dřevěný domek, větší a lepší než ten v Ramat Hadase. Zpočátku jsme pár měsíců neměli elektřinu, když poprvé zazářila žárovka, Edna už stála a řekla „or“, hebrejsky světlo, bylo jí asi osm měsíců. Někdy jsme neměli vodu, nebyla silnice ani chodník a v zimě bylo všude hluboké bláto. Začali jsme pěstováním zeleniny, pak jsme dostali krávu, později kuřátka, z kterých část šla na maso a část zůstala, aby snášela vejčička. Blízko parcely, na které bylo míněno, že postavíme dům, jsme zasadili ovocné stromy, mnoho druhů pro vlastní potřebu, měli jsme krásné guavy velké i malé, mandarinky, pomeranče, grepy, citrony, a všelico, dokonce i anonu a mandloň, která nedala ani jednu mandli. Když Šimon něco stavěl, zastrčil do země proutek, aby si něco označil, dnes jsou z toho dvě obrovské moruše. V mezidobí jsme jako všichni začali stavět dům a v roce 1958 jsme se do něho nastěhovali. Neměli jsme elektrickou ledničku, ještě jsem vláčela led, který přinášeli třikrát týdně a který se rozpustil vždy dřív, než došel další. Po celý čas jsem kromě v domácnosti pracovala i v hospodářství, jednotila, plela, okopávala, sklízela, balila desítky beden salátu, zašívala pytle s bramborami, cibulí, krmila slepice, naučila jsem se dojít. Na to ale mám asi příliš malé ruce a víc než jednu krávu jsem nemohla vydojit.

Šimon pracoval těžce, ale nikdy jsme moc nevydělali, jako většina rodin jsme i my měli dluhy, s tím mi bylo těžko žít. Žili jsme velice skromně, ale ani to nepomohlo. Šimon začal pracovat venku v pokusné zemědělské stanici.

V prosinci 1954 se narodil Chanan. Obě děti byly hodné, dobře se snášely – všude je dávali za příklad, a i když podmínky byly moc těžké, byla to radost a potěšení mít děti a pečovat o ně. Holčička Jael, se narodila v roce 1962. Když jí byly necelé dva roky, přišli Edna a Chanan v poledne ze školy a našli mě na zemi v bezvědomí. Edna se styděla, ale Chanan utíkal k místní zdravotní

sestře Rachel. Poslali mě rychle do nemocnice, už jsem sotva dýchala. Byla to encefalitis, zánět mozku, nemoc, kterou jsem v mnohem lehčí formě už prodělala v roce 1943 v Terezíně, kde to byla epidemie. Tentokrát v letech 1963-1964 byla nemoc tak těžká, že lékaři mysleli, že se z několikadenní mdloby a s velmi vysokou horečkou už neproberu. Ale probírala jsem se – mateřský pud?

Čas ubíhal, děti rostly, Edna a Chanan jezdili na střední školu do Tivonu, Jael v pěti letech už uměla číst, Edna s ní párkrát seděla a už četla! Když Edně bylo čtrnáct, Chananovi dvanáct a Jael pět let, vypukla šestidenní válka v roce 1967 [20](#). Naštěstí trvala jen krátce. Z naší pavlače jsem viděla padat letadlo. Edna v osmnácti maturovala a šla na vojnu. Sloužila v Tel Avivu v blízkosti Moše Dajana [Dajan, Moše (1915 – 1981): byl izraelský generál a politik – pozn. red.], Davida Elazara [Elazar, David (1925 – 1976): náčelník izraelského generálního štábu v letech 1972 – 74 – pozn. red.] a jiných známých vojáků. Pak maturoval a na vojnu šel Chanan, krátce poté se Edna vdávala.

Šimon udělal B.A. na haifské univerzitě. Pak odpověděl na inzerát, ve kterém americká vláda hledala překladatele z hebrejštiny do angličtiny. Povolali ho, nechal se vyzkoušet, prý moc těžká zkouška a vybrali ho, aby pro ně pracoval v FBIS, zahraniční rozhlasové službě, jejíž centrum pro Střední východ bylo na Kypru. Edna s manželem Elim zůstali bydlet v našem domě. Chanan, voják, dojížděl, když měl volno, buď k nim nebo k mé mamince, která mezitím i s Karminou rodinou opustila kibuc a žila v Kyriat Gat. Šimon, Jael a já jsme v roce 1973 jeli na Kypr. Je to letadlem ne o moc dál než do Eilatu, kdyby se něco stalo – největší starost jsem měla právě o Chanana – jsem za necelou hodinou doma. Pro mě to bylo vysvobození z těžkého života na vsi a i když Kyrénia byla malé městečko, přeci jen už to nebyla vesnice a bylo tam moře, úžasné moře a přístav a turisté. Poznávala jsem nové lidi, musela jsem se snažit mluvit anglicky, poznala jsem jiné zvyky, jiné pokrmy. Šimon dostával americký plat, já jsem od roku 1970 začala dostávat nějaké peníze z Německa, zdravotní odškodnění, už jsme nebyli tak bezmocně chudí, jak doposud.

Na podzim 1973 vypukla krutá Jom kipur válka [21](#). Chanan byl vojákem v Sinaji hned na egyptské hranici, patřil mezi první, co se střetli s egyptským vojskem. Většina jeho kamarádů byla zraněna, mnozí padli. Později jsme se doslechli, že Chanan své zraněné a mrtvé kamarády svážel rychle, kam bylo potřeba. A Šimon seděl na Kypru u rádia a televize a překládal... Já jsme byla úplně ochrnutá strachem a jakmile to bylo možné – letěla jsem domů. Po několika dnech jsem se setkala s Chananem, který dostal několik dní volna. Byla to těžká doba, Chanan měl před sebou ještě tak asi dva roky vojenské služby.

Jael, která asi zdědila Šimonovo nadání učit se řečem, šla po několika týdnech intenzivní výuky, které FBIS poskytla, do anglické školy v Nikósii. Jezdila tam s ostatními žáky školním autobusem. Patřila mezi nejlepší žáky. Šimon měl s Američany smlouvu, že pro ně bude pracovat na Kypru dva roky. To nám ale nebylo dopřáno. Poté co skončil školní rok, jsme jeli s Jael do Nikósie na letiště – letěla na prázdniny domů. Plánovali jsme, že pobude u maminky v Kyrat Gat a v Bejt-Lechemu u Edny, že já měsíc zůstanu v Kyrénii a druhý měsíc budu v Izraeli. K tomu však nedošlo, na Kypru vypukla válka, Turci obsadili naši část ostrova a já jsem odjela do Tel Avivu. V roce 1979 bylo Jael sedmnáct let, studovala v předposlední třídě gymnázia „Herzlia“; snadno se učila, byla vyspělá, samostatná. Mysleli jsme, že ji můžeme nechat několik týdnů samotnou. Maminka slíbila, že za ní tu a tam přijede. Rozhodli jsme se totiž přidat k měsíčnímu zájezdu, který nabízela jedna cestovní kancelář velmi výhodně. Bylo mi padesát, Šimonovi padesát čtyři – skoro nikde jsme do té doby nebyli. Letěli jsme do Johannesburgu v jižní Africe, navštívili Pretorii, safari v Krugerparku, pak let

do Austrálie – Sydney, Melbourne, setkání s přáteli a známými, kteří se tam přistěhovali z ČSR a z Izraele. Jael si v době naší nepřítomnosti zahrávala s drogami. Později jsme se dozvěděli, že to dělala již dříve. Tehdy to ještě nebylo „in“. Jael byla vždy první, avantgardní. Jael pomalu končila vojenskou službu, bydlela u nás a pracovala všelike, uklízela byty, hlídala děti, vydělávala si, aby se také mohla rozjet do Evropy.

Chanan mezitím začal studovat chemii na univerzitě v Jeruzalémě. Bydlel na kolejích, sám si vařil a dobře se učil, od druhého či třetího ročníku dostal stipendium. Musel ale nadále chodit každý rok aspoň na jeden měsíc na vojnu, bylo to těžké, někdy nemohl skládat zkoušky, protože byl na vojně, a ještě si hledal všelijaká zaměstnání, aby si přivydělal. V roce 1982 vypukla válka s Libanem [22](#), Chanan si k nám přijel pro své vojenské boty. Šla jsem ho doprovodit na ulici Ibn Babirol, odkud chtěl jet na sever autostopem. Prosila jsem ho, aby nejezdil. Chanan však odjel. Nějaký čas jsme od něho neměli zprávy, pak jednoho večera volal ze severních hranic, že přijede k nám. Do dvou či tří hodin ráno jsme na něho čekaly, Jael a já. Konečně přišel, bledý a s neznámým výrazem v očích. Byl svědkem toho, že naše letadlo omylem ostřelovalo řadu našich vojáků v tancích. Chanan se účastnil jejich záchrany. Zase nosil a vozil mrtvé a zraněné a hrozně se ho to dotklo. Byli to vojáci mnohem mladší než on.

Jael se zatím zapsala na univerzitě v Jeruzalémě – vrátila se domů. Nebyla, jakou jsme ji znali. Po několika týdnech na univerzitě řekla, že ji to nebaví, že se nemůže soustředit. Vrátila se domů. V listopadu 1984 se konala svatba Sáry a Chanana. Jael bydlela nějaký čas s přítelkyní, dělala všelijaké práce, pak zase bydlela u nás, její chování bylo stále divnější – psychologové, psychiatři, diagnóza: depresivní, a tak to vypadalo, že to má co dělat s tím, že na Dálném východě brala drogy. Trvala na tom, že pojede ještě jednou do Norska. Měla tam přítele. Tentokrát jela na podzim, měli jsme o ni obavy; došel dlouhatánský dopis, dlouhý byl i telefonický rozhovor. Chanan byl ten, který si toho všiml a upozornil nás na všelico, co znělo špatně. Poslala jsem Jael peníze, aby se vrátila domů. Její stav se stále zhoršoval. Chodila k psychologům, psychiatrům. Do nemocnice jsme ji dát nechtěli. Dostávala léky, které jí měly pomoci. Pokoušela se ještě pracovat, úklid, ale nikde nevydržela, nebyla schopna dobře pracovat. V březnu 1986 se narodila Ednina nejmladší – Adi. Jael ještě jela Edně pomoci, ale už to zdaleka nebyla ta zdatná a šikovná Jael. V té době jsem pracovala napřed u dvou dětí a pak postupně u tří starších pánů. Šimon opustil FBIS a pracoval na různých místech začínaje jako vysoký úředník na ministerstvu komunikací. Po šedesátce vyučoval angličtinu, hebrejštinu. V červnu 1986 jsme jeli navštívit maminku, Šimon a já, Jael nechtěla jet. Nejela jsem klidná, ale nemysleli jsme, že ji musíme hlídat. Jael využila naší nepřítomnosti, spolkla všechny prášky, které od psychiatra dostala, a pustila si plyn. Když jsme se vrátili od maminky z Kyriat Gat, byla Jael v nemocnici. Ležela tam měsíc v bezvědomí, 15. 7. 1986 zemřela ve dvaceti čtyřech letech. Nic horšího se člověku nemůže stát. Vyčítala jsem si, jakých chyb jsem se dopustila – koho vinit, ne-li sebe – matku, která o dítě pečovala? Šimon a já jsme se rozhodli nebrat žádné uklidňující prášky, ani si nenechat pomáhat psychology, kteří nebyli schopni pomoci naší drahé milované Jael.

V prosinci 1986 se narodil náš jediný vnuk, Sárin a Chananův prvorozený Lior. První rok i déle jsem k nim každý měsíc jezdila. To byla má terapie. Chanan a Sára jsou oba chemici. Sára pracuje na policii. Kdykoliv je výbuch, volají ji, i v noci, i když byly děti malé! Chanan v pětatřiceti letech udělal doktorát, pracuje u americké firmy Intel. Děti odmalička museli přenechávat cizím, mrzelo mě to, nedalo se nic dělat, až na časté návštěvy u nich v Jeruzalémě. V roce 1988 se narodila Noah, v roce

1994 Dana.

V roce 1989 jsem podnikla organizovanou túru do USA a Kanady. Šimon měl u Američanů dost práce, a tak ve stejnou dobu jel do Evropy, poprvé po padesáti letech do Československa, ještě za komunismu. Stěží ho tam pustili. Šimon, který se v ČSR narodil, jelikož byl z Izraele, musel na vízum čekat tři týdny. Z cesty do Anglie, Holandska, Švýcar, Dánska, Finska a nakonec tří dnů v Brně si přinesl zajímavé zážitky. V roce 1990, už po převratu [23](#), jsem jela s Ednou do Československa. Začala jsem hned pracovat na tom, abychom dostali zpět náš dům v Prostějově v Sádkách č. 4, což se mi v roce 1991 podařilo. Tehdy tam byla školní družina. V roce 1994 jsem jela do České republiky, abych vyřídila záležitost s domem v Prostějově. Pobyla jsem tam dva a půl měsíce. Poprvé po pětačtyřiceti letech jsem byla v těchto krajinách na podzim a v zimě. Vánoce se blížily, sněžilo. Zasněžené město mi připomenulo mé dětství.

Moje sestra Karma přijela do Izraele s maminkou a se mnou v roce 1949, když jí bylo patnáct let. Šla se skupinou mládeže do kibucu Kfar Hamakabi, jehož členové pocházeli většinou z ČSR. Ve dvaceti letech kibuc opustila a vdala se za Jana Weisse. Později si změnili příjmení na hebrejské Bed-Dom. Mají dvě děti, syna Rana a dceru Naomi, doktorku biochemie. Ran je lékařem, jeho žena Dalia pochází z Persie, Iránu. Mají dvě pěkné děti, syna Itaje a dceru Maajan, žijí v Beer Ševě. Naomi má dcerku, pětiletou pěknou a chytrou Roni, která si otočí všechny dospělé kolem prstu. Maminka žila od roku 1964 s Karminou rodinou v Kyriat Gat, kde v roce 1993 zemřela a kde je pochována. Bylo jí skoro osmdesát pět let.

Od roku 1989 Šimon pracoval coby „prduch“ [pracující důchodce – pozn. red.] u pana Štěpánka, který byl zástupcem podniku Transakta v Tel Avivu. Po listopadu 1989, roku 1990, začaly dávno přerušené diplomatické styky mezi Československem a Izraelem. Pan Štěpánek byl prozatímní konzul a Šimon měl hodně práce, a zajímavé práce, vydávali víza – otvírali po mnoha letech vyslanectví. Pak Štěpánkovi odjeli a Šimon začal pracovat v Jad Sara [dobrovolná společnost půjčující invalidům pomůcky – pozn. red.], pracoval tam mnoho let, skoro až do konce svého života, moc si ho vážili a on se tam cítil dobře. Čas utíkal, vnoučata rostla a my stárli.

Šimon zemřel roku 2002, bylo mu přes sedmdesát let. Poslední rok a půl byl nemocný – rakovina plic, nechtěl žádné radikální zásahy ani léčení. Poté, co jsem byla jeho ženou skoro dvaapadesát let, jsem věděla, že pobyt v nemocnici není pro něho. Nechala jsem ho umřít doma v jeho posteli. To jsem aspoň udělala správně. Teď bojuji se samotou a se stářím. Jsem vděčná za to, že jsem poměrně zdravá, až na astma a záda, že jsem volným člověkem, že mám co jíst. Nepřeji si nic jiného, než aby to tak zůstalo. Od roku 1977 píši své vzpomínky, v letech 1997-1998 z toho udělali film a mé psaní přepracované spisovateli je ve třech knihách. Jsem činná v „Bejt Terezin“ [24](#). Kdykoliv mě zavolají a mohu, jedu tam a vyprávím mládeži o šoa.

Byla jsem na dovolené v Eilatu na jedné z mých návštěv nádherného korálového útesu a jeho rozmanitých obyvatel. Díky Jael jsem se teprve ve svých padesáti letech naučila šnorchlovat. Bydlela jsem v hotelu. Večer jsem seděla v jídelně. Německy mluvící turistka mě poprosila, zda by mohla přisednout k mému stolu. Večeřely jsme spolu a hovořily jsme. V době druhé světové války jsme byly svědky stejné události – každá z jiné strany samozřejmě. 13. února 1945 bombardovali spojenci Dráždany tak masivně, že byly skoro do základů zničeny. Turistka z Německa vyprávěla, že byla tehdy ve svém rodném městě Drážďanech. Zázrakem zůstala naživu, členové její rodiny a přátelé byli zabiti nebo zraněni. Byla jsem tehdy v Terezíně – 70 km od Drážďan. Bydlela jsem v L

410 – dvacet čtyři děvčat v pokoji. Probudily jsme se v noci, seděly ve tmě na kavalcích a poslouchaly – bum – bum – bum, bylo to daleko a moc silně. Těšily jsme se – něco se stalo našemu nepříteli, mučiteli – snad to přiblíží konec hrozná války. O tom jsme vyprávěly v tiché atmosféře eilatského hotelu, dobrá a hojná večeře na stole. Těžko uvěřit – mezi německou ženou a mnou byla pohoda a porozumění. Rozloučily jsme se s přáním, aby byl mír, aby už nikdy nebyly války.

Když jsem po šoa přišla v roce 1949 do Izraele, byly tu ještě dozvuky války o samostatnost a pak každých pár let válka a mezi válkami neklid – fadajíni, šahídi, intifády – většinu času život ve strachu. Šimon byl z vojenské služby osvobozen poté, co byl ve 2. světové válce raněn. Náš syn sloužil tři roky a snad víc, právě v době naší nejtěžší války, která vypukla na Jom kipur roku 1973 a po celá léta až do pětačtyřiceti let byl „bojovníkem“. Každý rok ho povolali nejméně na jeden měsíc vojenské služby. Loni mu bylo padesát let, něco přes čtyři roky neslouží. Pomalu ale vojna čeká vnuka Liora, bude mu brzo osmnáct let. U nás také děvčata slouží na vojně. O ně se bojíme méně než o chlapce. Jak jsem psala, žijeme ve stálém strachu z další války. Stálý strach o existenci vůbec, o naši existenci tady, kde jsme po hrůzném šoa doufali najít útočiště. Přesto bych své židovství neměnila. Přestože jsme byli rozprášeni po celém světě, byli jsme si svého židovství vědomi, bylo důležitou složkou našeho života, nikdy jsme ani neuvažovali o tom je opustit. Život v malém, maličkém, stále ohroženém státě byl těžký. Žiji tu šestapadesát let, nevím, zda a jak dlouho ještě náš státeček bude existovat. Zda nás muslimové nevyvraždí, nebo nás zase nevyženou, přestože mají tucet velkých zemí a my jen jednu maličkou, o kterou se musíme s nimi dělit. Nezbude-li z té naší snahy, námahy a úsilí nic víc, než to, že jsme se tu sešli, Židé z celého světa, že se tu po několik pokolení mluvilo hebrejsky, že se naše děti a vnuci učili Starý zákon a naše dějiny v hebrejštině, že byly vydány tisíce hebrejských knih, i to stálo za to – bude to zapsáno v historii.

Když jsem byla malé děvče, zabývala jsem se myšlenkou na smrt. Přála jsem si zemřít s rodiči a ostatními milovanými členy rodiny – bála jsem se rozloučení a smutku. O několik let později – v době šoa – se mi mé přání skoro splnilo. Kamarádi mého dětství zahynuli se svými rodiči a rodinami, dokud byli ještě dětmi. Jejich popel je roztroušen po půdě Polska. Čirou náhodou, výjimkou, jsme zůstaly naživu – maminka, sestra a já, vždy v bolu, ve smutku, a přece. Přijela jsem do Izraele, založila jsem rodinu, mám děti, vnoučata.

Nyní jsem stará. Těžko tomu věřím a v hlavě mi zaznívá věta Liv Ulmannové: „Mladé děvče, které jest ve mně, odpírá zemřít.“ Někdy zapomínám, jak vypadala a chovala se prateta Klementina, nejstarší žena v naší rodině, když byla tak stará, jak jsem já nyní, a když já jsem byla ještě dítě. Teta Klementina nosila černé, dlouhé, až ke krku upnuté šaty, černé vysoké boty. Chodila pomalu, těžce, úctyhodně a vážně. Já někdy zapomenu a chovám se jak mladá, utíkám, poskočím, zapomenu, že tělo už není tak mladé, už není tak pružné. Přece však myslím na smrt, která mne očekává tak jako všechny smrtelníky – jen je mi teď blíž. Co mě drží při životě, je hlavně má velká zvědavost, strach z neznáma, láska, která je mezi mnou a mou rodinou. Nevěřím, že kromě kostí po mně po smrti něco zůstane, jen vzpomínky těch, kteří budou žít po mně. Mé přání jest – žít a zemřít úctyhodně, abych nebyla břemenem ani sobě, ani svým bližním. Nyní mohu být spokojená, existuje videofilm a mé povídání a vzpomínky ve třech knihách, které byly přeloženy do několika jazyků. Když už jsem náhodou přežila, cítím, že těm, kteří byli brutálně zavražděni, dlužím uchovat jejich paměť, dělat vše, aby nebyli zapomenuti, aby o nich vědělo co nejvíce lidí na celém světě.

Glosář:

1 Sionismus

hnutí bránící a podporující ideu suverénního a nezávislého židovského státu a návrat židovského národa do domova svých předků, Eretz Israel – izraelské domovina. Dr. Theodor Herzl (1860-1904) vypracoval koncept politického sionismu. Ten byl ještě více rozpracován v traktátu „Židovský stát“ (Der Judenstaat, 1896) a byl podnětem ke konání prvního sionistického kongresu v Basileji (1897) a k založení Světové sionistické organizace (World Zionist Organization, WZO). WZO rozhodla o přijetí sionistického znaku a vlajky (Magen David), hymny (Hatikvah) a programu.

2 Josef II

(1741-1790): císař Svaté říše římské, král český a maďarský (1780-1790), představitel osvícenského absolutismu. Josef II. zavedl řadu politických, ekonomických, sociálních a kulturních reforem. Jeho „Toleranční patent“ a „židovské reformy“ udělily Židům práva, která dříve neměli: mohli se usazovat v královských městech, pronajímat půdu, věnovat se řemeslům a obchodu, stát se členy cechů. Zároveň však Josef II. vydal i řadu nařízení, která neodpovídala židovským zájmům: zakázal používání hebrejštiny a jidiš v obchodu, zavedl povinnou vojenskou službu pro Židy, na základě zvláštního nařízení si Židé museli vybrat německé příjmení.

3 Žlutá hvězda - židovská hvězda v protektorátu

1. září 1941 byl vydán výnos, podle kterého všichni Židé starší 6 let nesmí vyjít na veřejnost bez židovské hvězdy. Tato židovská hvězda byla žlutá, ohraničená černou linií. Židé ji museli nosit připevněnou na viditelném místě na levé straně oblečení. Tento výnos začal platit od 19. září 1941. Byl to další krok ve vydělování Židů ze společnosti. Autorem této myšlenky byl Reinhard Heydrich.

4 Terezín

malé pevnostní město, které bylo v době existence Protektorátu Čechy a Morava přeměněno v ghetto, řízené SS (Schutzstaffel, Ochraný oddíl). Židé byli z Terezína transportováni do různých vyhlazovacích táborů. Čeští četníci byli využíváni k hlídání ghetta. Židé však s jejich pomocí mohli udržovat kontakty s okolním světem. Navzdory zákazu vzdělávání se v ghettu konala pravidelná výuka. V roce 1943 se rozšířily zprávy o tom, co se děje v nacistických koncentračních táborech, a proto se Němci rozhodli Terezín přetvořit na vzorové židovské osídlení s fiktivními obchody, školou, bankou atd. Do Terezína pozvali na kontrolu komisi Mezinárodního červeného kříže.

5 Ortodoxní židovské oblečení

Hlavní charakteristiky zevnějšku a oblečení židovských věřících – muži nosí klobouk, zatímco ženy nosí šátek (ten je povinný pouze pro vdané ženy, dříve i paruku). Specifická židovská pokrývka hlavy pro muže se nazývá kipa nebo jarmulka (kapedli v jidiš). Tu nosí muži, když opouštějí dům. Má jim připomínat přítomnost Boha a zajistit spirituální ochranu. Muži nosí tallit (hebrejský výraz) (talles v jidiš) [modlitební šál] celý den pod oblečením, ale ne přímo na těle. Nošení pejzů (jidiš výraz) (payot v hebrejštině) [dlouhé licousy] je spojeno se zákazem v Tóře [holení či přistřižení vousů stejně tak vlasů bylo zakázáno]. Výše zmíněné zvyky mají původ v Tóře a Šulchan Aruchu. Další části oděvu, např. Kaftan (ruské, později polské oblečení) jsou považovány za typické pro

ortodoxní Židy, nicméně tento druh oblečení je převzatý.

6 Kašrut

neboli rituální chování vycházející z židovského práva, které stanovuje pravidla pro přípravu jídla. Zakazuje používání krve. Předepsanou metodou zabití zvířete je tzv. šchita. Hlavní pravidlo kašrutu je zákaz jíst mléčné výrobky a maso dohromady. A to ani tehdy, když nebyly společně vařeny. Časový interval mezi konzumací mléčných výrobků a masa se liší. Např. na území Slovenska je tento interval šest hodin v případě, že maso je konzumováno jako první. V opačném případě, když je nejprve konzumován mléčný výrobek, se časový interval liší.

7 Makkabejský sportovní klub v Československu

Světový svaz Makkabi byl založen 1903 v Baselu na šestém sionistickém kongresu. V roce 1935 měl Světový svaz Makkabi 100 000 členů, z toho 10 000 pocházelo z Československa, což mělo kořeny již v 19. století: první tělovýchovný klub Makkabi v Čechách byl založen 1899, první sportovní klub, Bar Kochba, byl založen 1893 na Moravě. Československý svaz Makkabi byl založen v červnu 1924 a ve stejném roce se stal členem Světového svazu Makkabi.

8 Protižidovské zákony v Protektorátu Čechy a Morava

po německé okupaci Čech a Moravy byla postupně zaváděna protižidovská legislativa. Židé nesměli chodit na veřejná místa, tj. parky, divadla, kina, koupaliště atd. Byli vyloučeni ze všech profesních asociací a nemohli být veřejnosti sloužící osoby. Nesměli navštěvovat německé a české školy, později jim byly zakázány i soukromé hodiny. Židé nesměli opouštět svá obydlí po 20. hodině. Mohli nakupovat jen mezi 15. - 17. hodinou. Mohli cestovat jen v oddělených částech prostředků veřejné dopravy. Byly jim zkonfiskovány telefony a rádia. Bez povolení se nesměli přestěhovat. Od roku 1941 museli nosit žlutou hvězdu.

9 Minsk

hlavní město Běloruska. V době německé invaze do Sovětského svazu v červnu 1941 žilo v Minsku 80 000 Židů. V listopadu 1941 zahájili Němci "akci", při které bylo zabito 12 000 Židů. Poté byli do Minsku transportováni Židé z Říše a byli umístěni do odděleného ghetta. Zabíjení Židů pokračovalo až do osvobození Minsku 3. července 1944, čehož se dožila jen nepatrná část z nich.

10 Lodž, ghetto

Lodžské ghetto bylo založeno v únoru 1940 v bývalé židovské čtvrti. Do oblasti o velikosti 4 km² bylo shromážděno 164 000 Židů. Během roku 1941 a 1942 bylo do Lodže deportováno dalších 38 500 Židů. Židovská správa v čele s Mordechaiem Rumkowskym se snažila učinit ghetto co možná nejproduktivnější a zaměstnat co možná nejvíc obyvatel. Přesto v důsledku epidemií, nedostatku jídla a nevyhovujících hygienických podmínek zemřelo přibližně 43 500 Židů (21 % všech obyvatel ghetto) na podvýživu, podchlazení a nemoci. Ostatní byli transportováni do vyhlazovacích táborů a pouze malý počet z nich přežil.

11 Vyloučení Židů z protektorátních škol

ministerstvo školství v Protektorátu Čechy a Morava vydalo v roce 1940 dekret, který zakazoval židovským dětem od školního roku 1940/41 nastoupit do českých veřejných či soukromých škol a ti, kteří již chodili do školy, byli z ní vyloučeni. Po roce 1942 bylo židovským dětem zakázáno navštěvovat i židovské školy a kurzy organizované židovskou komunitou.

12 Hirsch, Fredy (1916-1944)

vůdčí postava výchovy a vzdělání židovských dětí nejprve v Terezíně a pak v Osvětimi, kde zahynul.

13 Protektorát Čechy a Morava

Poté, co Slovensko vyhlásilo nezávislost v březnu 1939, Německo okupovalo Čechy a Moravu, které byly přeměněny v protektorát. Do čela Protektorátu Čechy a Morava byl postaven říšský protektor Konrád von Neurath. Povinnosti policie převzalo Gestapo. V roce 1941 Říše v protektorátu začala praktikovat radikálnější politiku. Byly zahájeny transporty Židů do koncentračních táborů, Terezín byl přeměněn v ghetto. Po druhé světové válce byly hranice Československa navráceny do původního stavu (kromě Podkarpatské Rusi) a většina německé populace byla odsunuta.

14 Školy v Československu

V 18. století začal stát zasahovat do vývoje škol a povinná školní docházka byla původně stanovena na šest let. Roku 1877 vydala císařovna Marie Terezie dekret, kterým reformovala vzdělání na všech úrovních. Rovněž byly reformovány školy, které již mohly být i sekulární. Za první československé republiky byla povinná školní docházka prodloužena na osm let.

15 Hachšara

toto slovo v hebrejštině znamená příprava. Sionistické organizace v diaspoře (označení pro lidi nucené emigrovat ze své domoviny) organizovaly přípravu (obvykle v táborech) na život v Erec Jisrael, tj. práce v zemědělství, řemesla nutná pro život v Palestině. Tito mladí lidé se pak měli přestěhovat do Palestiny.

16 Únor 1948

komunistické převzetí moci v Československu, které se pak stalo jedním ze sovětských satelitů ve východní Evropě. Státní aparát byl centralizovaný pod vedením Komunistické strany Československa (KSČ). Soukromé vlastnictví v hospodářství bylo zakázáno a vše bylo podřízeno centrálnímu plánování. Politická opozice a dissent byli pronásledováni.

17 Sionistická konference v Piešťanech

poslední konference tohoto charakteru konající se v Československu v lednu 1949. Izraelský velvyslanec Ehud Ariel na ní potvrdil, že 20 000 Židů obdrží povolení k vystěhování do Izraele, tj. všichni českoslovenští Židé, kteří projeví zájem o emigraci.

18 Masaryk, Jan (1886-1948)

československý diplomat, syn Tomáše Garrigue Masaryka, prvního prezidenta Československa. Jan Masaryk působil jako ministr zahraničních věcí v československé exilové vládě sídlící v Londýně po Mnichovské dohodě (1938). Jeho politika zahrnovala spolupráci se Sovětským svazem a stejně tak i se západními mocnostmi s cílem dosáhnout osvobození Československa. Po osvobození (1945) Jan Masaryk setrval na svém postu až do komunistického převratu v roce 1948, kdy bylo oznámeno, že spáchal sebevraždu.

19 Znárodnění v Československu

cílem znárodnění bylo převést soukromé prostředky výroby a soukromý majetek pod veřejnou kontrolu, tj. do rukou socialistického státu. Již v květnu 1945 vedení státu převzalo majetek kolaborantů (Maďaři a Němci). V červenci 1945 členové komunistické strany otevřeně požadovali znárodnění bank, finančních institucí, pojišťoven, průmyslových podniků. První znárodnovací dekret byl podepsán prezidentem republiky 11. srpna 1945. Tento dekret ovlivnil zemědělskou výrobu, filmový průmysl a zahraniční obchod. 24. října prezident podepsal další čtyři znárodnovací dekrety, které se dotýkaly hutního průmyslu a továren, potravinového průmyslu, stejně tak akciových společností, bank a pojišťoven. Proces znárodnění skončil v květnu 1948.

20 Šestidenní válka (5

-10. června 1967, Milhemet Sheshet Hayamim): první útok v šestidenní válce provedlo izraelské letectvo 5. června 1967. Celá válka trvala 132 hodin a 30 minut. Boje na egyptské straně trvaly čtyři dny, zatímco boje na jordánské straně trvaly tři dny. Navzdory krátkému průběhu byla šestidenní válka jednou z nejničivějších válek mezi Izraelem a arabskými státy. Šestidenní válka zapříčinila změny v mentalitě a politické orientaci arabských států. V důsledku toho se zvýšilo napětí mezi arabskými národy a západním světem.

21 Jomkipurská válka

(6.-24. října 1973, hebrejsky Milchemet Yom HaKipurim): známá pod názvem Říjnová válka, Arabsko-izraelská válka z roku 1973 nebo Ramadánská válka. Tato válka byla zahájena 6. října 1973 (svátek Jom kipur) egyptským a syrským útokem na Sinajský poloostrov a Golanské výšiny které Izrael okupoval od Šestidenní války. Navzdory překvapujícímu útoku dokázal Izrael arabské státy porazit. Po Jomkipurské válce došlo k normalizaci vztahů mezi Egyptem a Izraelem v podobě mírové smlouvy v roce 1978.

22 Libanonská válka (1982)

známá pod názvem Invaze do Libanonu nebo také jako Operace Mír pro Galileu (hebrejsky: Shlom HaGalil). Byla zahájena 6. června 1982 invazí izraelských sil do jižního Libanonu. Tento útok byl odpovědí na sebevražedný atentát na izraelského velvyslance ve Velké Británii, Šloma Arga. Hlavním cílem této války však bylo ukončení odstřelování izraelského obyvatelstva v severní Galileji raketami Kašuša vystřelovanými z území jižního Libanonu. Organizace pro osvobození Palestiny (OOP) a syrské síly byly obklíčeny v západním Bejrútu. Podařilo se jim však vyjednat odchod z Libanonu za asistence mezinárodních mírových sil.

23 Sametová revoluce

známá též pod pojmem “listopadové události” označující období mezi 17. listopadem a 29. prosincem 1989, které vyvrcholily v pád komunistického režimu. V listopadu vznikla hnutí Občanské fórum a Veřejnost proti násilí. 10. prosince byla vytvořena vláda Národního usmíření, která zahájila demokratické reformy. 29. prosince byl zvolen prezidentem Václav Havel. V červnu 1990 se konaly první demokratické volby od roku 1948.

24 Terezínská iniciativa

v roce 1991 se setkali bývalí vězni různých koncentračních táborů a rozhodli se založit Terezínskou iniciativu (TI), jejímž cílem je připomenutí si osudu protektorátních Židů, připomenutí si mrtvých a zdokumentování historie terezínského ghetta. Terezínská iniciativa se tedy věnuje informačním, dokumentárním, vzdělávacím a redakčním aktivitám. Finančně podporuje návštěvy českých škol v muzeu terezínského ghetta.